

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

12
20
ՀՈՎԻԿ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

ԶՂԶՈՒՄ

ԳԵՐԱԿԱՆ ԷՐԱՅԵՐԱԿԱՆ ԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՍԵՎԱԿԱՆ 1928

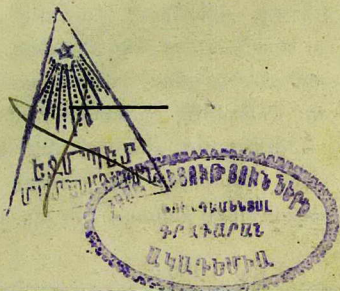

19923
 30 10.
 19923

ՀՈՎԻԿ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

19923
 A I
 8630

ԶՂԶՈՒՄ

Պետական Հրատարակչություն.- Յերեկան. 1928

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՄԱՐԶ ԲԶ

ՀՀԲԲԻ

№ 779

Գրառեպլար 794

Տիրաժ 2000

Գեորգիաի առաջին տպարանի վարչապետություն

Համեստ պատմվածքներիս առաջին անգամ
առանձին գրուկով տպագրվելը զուգադի-
պում է Բանձակ ավարտելուս: Բաժանվում
եմ իմ սիրած ու գուրգուրած Բանձակից:
Բանձակում՝ հասարակական աշխատան-
քի ծփծփան այդ լնակում անմոռանալի
հաղթ ուրեր եմ ապրել: Յերբե՛ք, յերբե՛ք
չեմ մոռանա Բանձակը: Հույս ունեմ,
վոր հետագայում կխոսեմ այդ հաղթ
ուրերի մասին: Չնայած այս ժողովածուի
մեջ գետնդված պատմվածքներից յեվ վոչ
մեկը չէ վերցրած Բանձակի գրավիչ
կյանքից, սակայն ինձ գրելու հույս ու
յեռանդ ներշնչողները յեղել են չորս հա-
րյուր բանվոր-ուսանող ընկերներս ու
մեծ հարգանքի արժանի ուսուցիչներս:
Գրուկիս նվիրում եմ Յերեվանի Բան-
ձակի ուսուցիչ յեվ ուսանող ընկերներին:

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ

ԶՂՋՈՒՄ.

I

Այն դժբախտութիւնը, վոր ինձ պատահեց, թող ձեր թշնամուն անգամ չպատահի: Ա՛խ, այն դժբախտութիւնը: Սիրտս միքիչ թեթեացնելու համար ուզում եմ գլխիս յեկած այդ սոսկալի փորձանքը ձեզ պատմել: Պատմեմ, թե սիրտս կթեթեանա, և թե դուք խրատ կառնեք, կզգուշանաք, վոր ծաղիկ հասակում սառնամանիքի չհանդիպեք: Յես ուզում եմ ձեզ զղջման խոսք ասել:

Տեսնում եք, փափախս վոր վերցնում եմ, գլուխս կարծես թե մարտ ամսին ծաղկած մասրի թուփ լինի: Մի հատ, գոնե մի սև մազ չկա գլուխիս: Յերևի դուք կարծում եք, թե հիսուն տարեկան կլինեմ, հա՛: Չա՛ն, չսխալվեք: Հավատացեք, յերգվում եմ, վոր յերեսուն հինգ տարիս դեռ քսանութ թվի հուլիսին ե բոլորելու: Դեռ յերիտասարդ եմ, չե՛:

Դժբախտութիւն եր: Դեռ լավ եր, վոր ուրիշ, ավելի զարհուրելի փորձանք, որինակ՝ մար-

դասականութիւնն չպատահեց: Դուք ժպտում եք, վոր մարդասպանութեան մասին խոսում եմ: Հիմա չերբ պատմեմ ու լսեք, նոր կհամոզվեք, վոր իսկապես մարդասպանութիւնը բոլորովին անխուսափելի չի չեղել: Նույնիսկ կարող եր ինքնասպանութեան դեպք ել պատահել:

II

Յես բավական հարուստ ընտանիքում եմ ծնվել: Յեթե խորհրդային լեզվով խոսենք, կուլակի տղա յեմ: Լսում եք, կուլակի տղա:

Ձեր գլուխը չցավացնելու համար մանրամասնութիւնների վրա կանգ չեմ առնի, կարճ ու պարզ կխոսեմ: Զանազան դժբախտութիւններ մեկը մյուսին հաջորդելով՝ կուլակ հորս տնտեսութիւնը քամեցին, տարան: Հայրս 18 թվին մեռավ: Մնացինք յես ու պառավ մայրս: 20 թվին, չերբ մեր գավառը խորհրդայնացավ, տնտեսութիւնս միջակից ել ցածր ել: Քաղաքական կյանքով բոլորովին չեյի հետաքրքրվել ու չեյի հետաքրքրվում: Այնպես վոր ձայնագրուրկ չեյի: Յես ու մայրս մեկուսացած ու մռայլ կյանք եյինք վարում՝ լենթարկված տխուր հիշողութիւնների կամքին: Գլուղում վոչինչ, վոչինչ ինձ չեր հետաքրքրում:

Մայրս զգում եր, վոր շուտով պետք ե մեռ-

նի: Միշտ, ամեն որ նա մեռնելու մասին եր
խոսում:

Մի որ, իրիկնադեմին, հանդից յերբ տուն
դարձա, մայրս շատ տխուր ու խեղճացած ինձ
դիմավորեց: Յես նրան յերբեք այդքան ճնշված
չելի տեսել: Աչքերը խորն ընկած ելին՝ անկրակ,
անհրապույք, շրթունքները կապտոտած, յերեսի
մոխրագույն մորթին ծալ-ծալ կուչ եր յեկել,
տգեղացել: Նկատեցի, վոր մայրս շատ ե լաց
յեղել:

— Չորան ջան,— գլուխս գրկելով ասեց մայ-
րըս,— մեռնում եմ. բալաս, մորդ ուրախացրու,
դու յել ուրախացիր. արի՛ քեզ համար մի հարս
բերենք, բալաս, սիրտս հարսանիք ա ուզում:

Մայրս լավ բան ե ասում, մտածեցի, ա-
մուսնանալուս ժամանակն անցնում ե, քսանյոթ
տարիս բոլորել ե: Իսկապես, հարկավոր ե մի
աղջիկ գտնել: Յեվ ամուսնանալու բուռն մի ցան-
կություն սիրտս պատեց:

Ջահել, արլունս տաք, առողջ, աշխատունակ
մի տղամարդ, կարող եր պատահել, վոր մորս
առաջարկը չգրգռեր ինձ: Վնչ: Հավատում եք,
թե՛ չե, մարմնի դողոց զգացի, կարմրատակեցի:
Մորս առաջարկը բոլոր տխուր հիշողություններս
ու մտքերս սելավի պես քշեց-տարավ:

— Ադե՛, դե վոր սիրտդ ուզում ե, դեմ չեմ,—
պատասխանեցի:

Մայրս ճակատս սլաչեց ու թաց աչքերը թշ-
րիս քսելով՝ լացակուժած ասեց.

— Հորդ խաբար կտանեմ, կասեմ տղիդ
տնով եմ արել, նոր յեկել. մի թառլան հարս
ունես:

Իմ աչքերն ել թրջվեցին, կոկորդս նեղա-
ցավ...

Իրիկնադեմին մորս հետ պայմանավորվեցի
և մտքերի բեռը շալակած՝ տնից դուրս յեկա:

Ո՞վ պետք է կինս դառնա, ո՞ւմ պետք է
սիրեմ...

III

Գյուղի հարուստ աղջկատեր տներից առա-
ջարկություններ չեղան, յոթ թե ութ աղջիկ ցույց
տվին, բայց վոչ մեկին չհավանեցի: Գյուղացի
չերիտասարդ տղան ասում ե՝ կինս թեկուզ քոռ,
կաղ, չոփուռ լինի, միայն թե հարստի փեսա
դառնամ: Սակայն չես այդպես չվարվեցի: Հարըս-
տության բոլորովին աչք չունեցի: Իմ ցանկու-
թյունն եր միայն՝ սիրուն ու պրտով աղջիկ ու-
զել: Հարստությունը կար, ո՛ւր գնաց. ելի կգա
ու կանցնի:

Մայրս համաձայնվեց, վոր ընտրությունն
ինքս կատարեմ:

Սիրտս առվակի վրա կուցած ուռենդու

տերևի պես դողում եր: Ո՞ւմ պետք է սիրեմ...

Գիտեք, այդպիսի դեպքերում համբերելը դժվար է. մարդ աչքքան է մտածում, վոր սիրտը թեժ արևի տակ ընկած յուզի պես հալչում է: Ձեզանից յերևի շատերն այդ կյանքով ապրում են, կզգան:

Անհւշ, շատ անհւշ են լինում յերիտասարդ մարդու նախշուն այդ որերը: Յե՛վ անուշ ապրումների այդ որերին շատ պատահական կերպով սրտիս փնտռածին հանդիպեցի:

Նոր եր լուսացել. ձին տարել եմ գլուղի միջով անցնող գետը, լողացրել, ջրել ու դառնում եմ: Աղբյուրի ճամպին հանդիպեցի հասած, մոտ տասնութ տարեկան մի ժիր աղջկա: Նա հետս կողք-կողքի, կուժն ուսին աղբյուրից տուն եր դառնում: Աչքիս տակով սկսեցինրան մի լավ նայել: Չեմ ճանաչում, բայց դուրս յեկավ: Պատառտած շորերով մի աղջիկ եր նա, բավականին բարձր հասակով, յերկու ջուխտ յերկար ու փարթամ ծամեր թիկունքովը կախած, ուրախ թուխ աչքերով դարնանը նոր բացված վարդի մուգ գույնի դուրեկան դեմքով: Սիրտս կպավ ու պոկ չեկավ:

— Ո՞ւմ աղջիկն ես,— վախենալով հարցրի, յերբ բաժանվում ելինք:

Աղջիկը յերեսը շուռ տալով՝ պատասխանեց:

Հորը ճանաչում եմ:

— Անունդ ի՞նչ ե, — մի նոր հարց տվի:

— Անունս... անունս... Ամլիկ ա. — շփոթված պատասխանեց նա և լեզնիկի պես փախավ: Փախավ ու սիրտս հետը տարավ:

Մեր գյուղի վերջին աղքատի աղջիկն էր, վոր ուշքս տարավ: Առաջին հանդիպումից զգացի, վոր Ամլիկը կյանքի լավ ընկեր կլինի:

Սիրտս բռնել ե, պետք ե առնեմ, ով կարող ե ինձ խանգարել:

Մայրս լերկար համառեց, բայց վերջապես համաձայնեց ու գնաց խնամախոսության:

Յէրբ պետք ե դա մեր տունը, յէրբ պետք ե թշուղ սրտիս հով տամ... Ամլիկը... թուխածամ իմ հարմնացուն...

Մտածում եմ ու սրտատրոփ սպասում հարսանիքին:

Բարեկամներիցս միքանիսը լեկան, նախատեցին, վոր հիմարությունից ձեռք քաշեմ, վոր լես պատվավոր մարդու, մեծ ոջախի տղա լեմ, ամոթ ե, վոր մի սոված մարդու հետ եմ բարեկամանում: Ձեր արևը վկա, դրանց մի լավ հայհոյեցի ու ճամպուղ դրի:

Հարսանիքիս հարուստ բարեկամներիցս շատերը չեկան: Նեղացել ելին: Կարծում ելին, թե

դարդ կանեմ: Խեղճ մարդիկ: Ո՞վ երեսրանց մասին մտածողը: Ուշքս ու միտքս Ամլիկս եր:

Հոտաղ Կարոյի պատառոտոված շորերով, վոտաբոբիկ աղջիկը մեր տուն բերելուս պես մի փերի դարձավ:

Նոր ու նախշուն շորերը հագին, լավ ուտում-խմում եր, ուրախանում, չինարի պես փաթթամանում: Իմ արևս եմ ասում, գյուղում ել մարդ չկար, վոր ինձ չնախանձեր: Այնքան ել սիրուն, այնքան ել համով ու հոտով կի՛ն:

Ամլիկն ինձ համար վոչ թե կին եր, այլ սարի պես թիկունքումս կանգնած, աժդահա մի չեղբայր: Հոր տանը նա վարժվել եր ամեն տեսակ դաշտային աշխատանքի և ինձ մենակ չեր թողնում: Վորքան խնդրում եյի, նույնիսկ նեղանում, բարկանում, վոր միայն տնային գործերով զբաղվի, չեր համաձայնվում: Մանգաղը ձեռքին՝ չերբ կողքովս մտնում եր արտը, հասած ցողունները խշխշացնելով հնձում, սիրտս բարձրանում եր, մեծանում: Ու սերս դեպի Ամլիկը խորանում եր, ծովի չափ խորանում:

Մայրս մեռավ: Մորս տարանք, հորս կողքին թաղեցինք ու մնացինք չերկուսով, չես ու սրտիս կտոր իմ Ամլիկը:

IV

Հինգ տարին չերազի նման թռավ, գնաց: Վեց տարի չե, ինչ գյուղը խորհրդային ե:

Հավատում եք թե չե, ամաչում եմ, վոր խոսեմ.
գիտեմ, ինձ կնախատեք, և տեղին կլինի:

Ինչ ե կատարվել գյուղում այդ վեց տարվա
ընթացքում՝ վոչինչ չգիտեմ:

Ինչպես սկզբում ասեցի, չես յերբեք ձայ-
նագուրկ չեմ լեղել, թեկուզ ուղղակի կոմուն-
նիզմի են խիստ ուրերին: Միջակ տնտեսատեր
եմ, իմ քրտինքով ապրող: Բայց մի չար սատա-
նա գլուխս մտած ամբողջ վեց տարի հեռու,
գյուղի հասարակական կյանքից ինձ հեռու լեր
պահում: Յերգվում եմ արևովս, վոր ամաչում
եմ իմ արարմունքից:

Հինգ տարին Ամլիկիս հետ ախպես հեշտ ու
ուրախ անցկացրինք, վոր կարծես թե՝ մի կա-
թիլ ջուր եր, խմեցինք, անցավ: Շատ սիրով ելինք
ապրում: Յերկուսս ել սրտով սիրում ելինք ի-
րար: Իսկ յեթե տղամարդու և կնոջ միջև սերը
փոխադարձ ե, վոչ մի բախտավորութուն նրան
չի հասնիլ: Մեր ամուսնության հինգերորդ տա-
րում արդեն յերկու յերեխա ունեյինք:

Յերկու սիրուն ու թովոուն տղա:

Վորքան քաղցր ե, յերբ մարդ յերեխաներ ե
ունենում ու սիրում ե դրանց. դրանից անուշ
վոչինչ չկա աշխարհում:

Առաջին տարիներում Ամլիկս գյուղի հասա-
րակական կյանքին չմասնակցելուս համար չեր

խոսում ու չեղել կարող խոսել (են. ժամանակվա իմ կարծիքով)։ Բայց վերջին տարին փոխվեց։ Յերեկոները, հենց վոր հանդից տուն ելի գալիս ու հացի նստում, սկսում եր խոսել։

— Ա՛ մարդ, եսոր կոտակերատիվի ժողով կա։

— Ա՛ մարդ, եսոր տրակտոր են բերել գյուղ։

— Ա՛ մարդ, վարկային ընկերություն անդամ գրվի։

— Ա՛ մարդ, ամոթ ա, խրճիթ-լնթերցարան գնա։

— Ա՛ մարդ, գազեթ դուրս գրի, կարդա։

Ասում եր և թագուն աչքի տակով նայում եր դեմքիս արտահայտությանը։

— Ա՛ կնիկ, եդ բոլոր ասածներդ մեզ մի կտոր հաց չեն տա, թող հանգիստ մեր տանը նստենք, մեր ցավի մասին մտածենք. — սրտատխանում ելի յես և թագուն նայում նրան։

Ամլիկա նեղանում եր, հուզվում։ Կարծեմ սկզբում ասել եմ՝ յես բավականին գրագետ ելի։ Ամլիկիս համար այնքան եմ հեքիաթներ կարդացել։ Վերջին որերը, չգիտեմ վորտեղից, նա նոր գազեթներ եր բերում ու խնդրում, վոր կարդամ։ Միքանի տող կարդում ելի և գազեթը շարտում։ Շարտում ելի և նայում։ Ամլիկը հուզմունքից ուզում եր լաց լինել։

Մի կասկած սիրտս ընկավ։

Կնոջն հետ մի գաղտնի գործողութիւնն ե
կատարվում, յես չգիտեմ—մտածեցի:

Տեր աստված... հալալ հացս... հարամ...

Սև կասկածն սկսեց սիրտս կրծել:

Մտքումս վորոշեցի միջանի շաբաթ կնոջն
հետապնդել: Հավատում եք, մինչև այդ վոչ մի
անգամ յես նրան չոռ չեյի ասել: Կյանքիս պես
սիրել եմ, ի՞նչպէս չոռ ասելի:

Մոտ մի շաբաթ հետապնդեցի. բայց կաս-
կածներս ճշտելու փաստ չգտա: Հետևելու ալլևս
կարիք չկար: Սիրտս հանգստացավ: Յեւ հենց
վերջին որն եր, կիրակի յերեկոյան: Վարկային
ընկերութիւնն 'նախագահ' Վահանի կինը (մարդ
ու կին յերկուսն ել կոմմունիստ են) յեկավ մեր
տուն, շատ խորը մի հայացք, գցեց վրաս ու կնոջն
ականջի տակ փսփսաց: Եդ փսփսոցը շատ կաս-
կածելի թվաց ինձ:

— Ա՛, կնիկ, դնում եմ Հանես ապոր տունը
զրուցի, ուշ կգամ, ճրագը կհանգցնես, — ասեցի
և դուրս յեկա:

Դուրս յեկա, տան գլխովը շուռ տվի ու
սկսեցի հարմար մի տեղից մեր դուռը դիտել:
Պատմում եմ, բայց կարմրելով. ամոթ ե, չե՞:

Միջիչ անց՝ մեկ ել տեսնեմ՝ յերկուսով տնից
դուրս յեկան ու ծլկեցին: Աչքերս մթնեցին: Սա
ի՞նչ բան ե: Ո՛ւր գնացին...

կամաց ու զգուշությամբ հետևեցի նրանց։

Գիտեմ, դուք կնախատեք ինձ, վոր այդքան կասկածոտ եմ չեղել։ Իսկապես, հիմա չես ել եմ ամաչում։ Բայց ի՞նչ արած, այն ժամանակ այդպես ելի։ Մեղքը մեր պապական աղաթինն ե։ Պռոշներս կրծոտելով հետևում ելի նրանց։ Գնացին ու մտան խրճիթ-ընթերցարան։ Սիրտս ամենաարագ թափով թմփթմփում եր ու հեռւմ։

Մեծ զգուշությամբ մոտեցա խրճիթ-ընթերցարանի լուսամուտին ու ներս նայեցի. արյունն աչքերս պատեց։

Քսանի չափ ջահել հարսներ չերկու շարք նստած՝ գրքերն առաջները կարդում ելին. իսկ գլուղկոմբջիջի քարտուղարը սովորեցնում եր նրանց։ Տեսն... ահն... ահն Ամլիկս, առաջին շարքում նստած, կոմբջիջի քարտուղարը նայում ե նրան ու ժպտում։

Ամլիկս գիր ե սովորում, ժողով ե գնում, ի՞նչ իբրավունքով, ո՞վ ե նրան թուլատրել. — ես հարցերը տալիս եմ ինձ ու պատասխան չեմ գտնում։

Ո՞վ գիտի, գուցե սիրեկան ել ունի։ Խաչտառակ այս միտքն ուղեղումս մեխվեց։

Ուզեցի ներս մտնել, մագերիցը բռնել ու մինչև մեր տունը քաշ տալ. մեկ ել ինձ զսպեցի։

Հարկավոր ե զգուշ լինել, մյուս գաղտնիքներն
ել բանալ — թելադրեց սիրտս:

Զիգարս խորովելով խրճիթ-ընթերցարանի
դռնից հեռացաւ: Ո՛ր, վորքան ծանր ու դաժան
վայրկյանն է ելին անցնում:

V

— Յես քեզ չեմ ասել նրա համար, վոր
վախենում ելի չթողնես զնամ, իսկ իմ սիրտն
ուզում աւ: — իմ այն հարցին, թե ինչո՞ւ ժողովի
զնալիս ինձ չես ասում, պատասխանեց կինս:

— Քանի՞ տարի չե, վոր ժողով ես զնում:

— Մի տարուց շատ աւ, — բռնորովին հան-
գիտաւ պատասխանեց նա:

Կարկտից առաջ, յերբ ամպերը յերկնքում
վորոտում են ու լեռ ու ժայռ դղրդացնում, մարդ
կարծում է, թե յերկինքը փուլ է գալիս, ականջը
փակում է, վոր գոռոցը չլսի: Կնոջս խոսքը թվաց
թե կարկտից առաջ դղրդացող ամպերի վորոտն
է. ականջներս փակեցի: Բայց սի՛րտս, հո սի՛րտս
ել չե՞ր փակվի: Սիրտս խոցված էր խորն ու
դառը:

— Չորան, համուսնդ հողին հավասարվել է,
կնիկդ եդ ի՞նչ է անում, դե մեռի ելի, ապրում
ես ի՞նչ անես, — թվաց թե մեկն ինձ աչապես
նախատում է:

Վողջ մարմնովս դողում ելի։ Ատամներս
ալնպես ելին չխկչխկում, վոր ձենից յես ինքս
վախենում ելի։ Տունը գլխիս անիվի նման
պտտվում եր։

Հինգ տարվա ընթացքում, առաջին անգամ,
աչքերս մթնած այդ ժամին ձեռք բարձրացրի
սրտիս սիրած Ամիլիի վրա։

Տղամարդը կնոջը յերբ խանդում ե, դա շատ
սիրելուց ե։ Ուզում ելի կնոջս վողջ-վողջ ուտել,
վոր նա վոչ մի տեղ չգնա, և վոչվոք նրա կող-
քին ժողովում չնստի։

Յերեք-չորս անգամ բռունցքով մեջքին հաս-
ցրի։ Ամիլիը ծպտուն անգամ չհանեց։ Յեվ այդ
որվանից տանս հալալ հացը հարամ դարձավ։

— Ինչ ուզում ես արա, ժողովի պետք ա
գնամ, յես պատգամավորունի յեմ. — վճռական
կերպով ասեց կինս։

Յես ջղախնանում ելի, կատաղում, մոնչում
ու պռոշներս կրծոտում։ Միթե սա նամուս ե,
կինս գլխիս նստել ե, գնում ե ժողով, ուրիշ
տղամարդկանց հետ նստում, ծիծաղում, գուցե
կոմբլիջի քարտուղարի սիրեկանն ե. մտածում
ու գլխիս մագերը պոկում ելի։

— Ամիլի, քանի գլուխս վրաս ե, դու պետք
ե ժողովի չգնաս—ասում ելի ու բռունցքով ծե-
ծում... հայհոյում... տանջում։

Չորս ամիս այսպես շարունակվելուց հետո մի որ կանչեցին ինձ գյուղխորհուրդ: Ամիկը գանգատվել էր ու պահանջում էր, վոր բաժանվենք: Հսկւմ եք, ապահարզան: Նա յեր ապահարզանի հրավերը տալիս: Իսկ գյուղում կատարյալ խալտառակություն է, յերբ կինն է տղամարդուն թողնում: Ուրեմն այսքան աննամուս էմ յեղել յես: Կինս աչքան է կատարել, վոր իր կամքով բաժանվել է ցանկանում: Հենց այդտեղ, գյուղխորհրդի գրասենյակում ուզեցի բռնեմ ու խեղդեմ, բայց չթողեցին, ասեցին՝ որենք կա:

— Ուր ուզում ե թող գնա. — դուրս թռավ մխացող սրտիցս: Մենք բաժանվեցինք: Նա գնաց հոր մոտ: Ամիկի հայրը գյուղփոկի նախագահ էր ընտրվել, գյուղական ակտիվ էր:

Տեղն է յեկել, ուզում էմ մի յերկու խոսք ասել Ամիկի հոր մասին:

Ինչպես սկզբում պատմեցի, նա մեր գյուղի հասարակական հոտաղն էր:

Եհ, ով էր նրան մարդկանց շարքում դասողը. միայն յերբեմն ձեռ առնելու համար նրանով զբաղվող էր լինում: Բարձրահասակ, թիկունքը լեն, մեծ յերկար գլխով մի հսկա տղամարդ էր հոտաղ Կարոն: Հեռվից նայողին թվում

եր, թե մի հսկա չե և բոլին ու կազմվածքին համեմատ խելք ու կարողութուն ունի:

Մենք վոր բարեկամացանք, այդ մարդն իմ ուշադրութունը գրավեց: Ասել եմ, չե՞, մենք բարեկամացանք խորհրդալսնացումից հետո: Հոտաղ Կարոն հենց վոր յերեկոները հանդից տուն եր գալիս, դեռ հաց չկերած՝ դպրոց հաճախող վորդուն հրամայում եր, վոր գնա մոտը նստի ու գիր սովորեցնի: Քառասուն տարեկան հոտաղ գիր եր սովորում. ծիծաղ ե, չե: Այնքան ելի ծիծաղում, յերբեմն նա սաստիկ նեղանում եր ինձ վրա, բայց շուտ ել հաշտվում եր: Կինը պատմում եր, վոր յերեկոները սնից դուրս ե գալիս ու միայն լուսաբացին տուն դառնում:

— Կարդում եմ. — Կարոն կարճ պատասխանում ե կնոջը, յերբ վերջինս հարցնում ե, թե վորտեղ ե յեղել նա:

Ամուսնութեանս յերրորդ տարումն եր, վոր լուր բերին, թե հոտաղ աներդ կոմմունիստ ե գրվել: Մի կուշտ ծիծաղեցի: Անխելք մարդ, ի՞նչ գործ ունես կոմմունիստների շարքում:

Բայց այդ մարդը փոխվեց թե սրտով, թե գլխով, թե զբաղմունքով: Հոտաղութանը մնաս բարով ասեց ու մտավ կյանքի նոր շրջանը. զբաղվում եր միայն իր տնտեսութեամբ: Նա դարձել

եր գլուղակտիվ ու ղեկավարում եր ինձ նման մարդկանց:

Հոռաղ Կարոն իմ ու կնոջս գործին համարյա թե չխառնվեց. բաժանման որը գլուղխորհրդում նա միայն ասեց.

— Աղջիկս դրա հետ ապրողը չի, տանում եմ իմ տուն:

VII

Մյուս որը խայտառակ լուրը տարածվեց ամբողջ գլուղում: Փափախն աչքերս ընկավ: Ամաչում ելի մարդու յերեսի նայել: Յերբեմն վորոշում ելի գնալ՝ Ամլիկին գտնել, վսրտեղ ել լինի, տեղն ու տեղը մորթել, արշուճը խմել:

Գնում ելի ժամերով նրա հոր տան մոտ ման գալիս, նույնիսկ իրեն՝ Ամլիկին տեսնում, միքանի քայլ էլի կատարում. մոտենալ, սպանել... Մեկ ել սուր մի միտք խանչալի պես կտրում եր սպանություն գործելու ցանկությունս ու լետ մղում ինձ:

Չե՞ վսր նրան սիրում եմ: Զարմանալու բան չկա: Այդ բոլորը կատարվեցին նրա համար, վոր կնոջս շատ ելի սիրում:

Ամլիկը յերեխաներին ուզեց, չտվի: Յերևակայում եք, չստիպեց: Ինձ համար գաղտնիք մնաց ալդ: Չե՞ վոր նա յերեխաներին շատ եր

սիրում: Ինչո՞ւ լռեց, ի՞նչպես ե համբերում: Իսկ
չես, համոզված չեղեք, չեթե չերեխաների սերը
չլիներ, ինքնասպանութիւն կկատարէի:

Յես կարծում ելի, թե կինս ինձանից բա-
ժանվելուց հետո նեղ դրութեան մեջ կընկնի, հա-
վատացած ելի, վոր բոլորն ել կարհամարհեն
նրան, չերեսին կթքեն, վորպես ամուսնուն թող-
նողի, վատ վարք ունեցողի: Բայց այդպես չե-
ղավ: Ճիշտ ե, մեծատունները, մեր կոմսոմոլի
լեզվով ասած՝ կուլակները, հենց այնպես ելին
վարվում, ինչպես չես ելի չենթադրում, համա
գլուղը դեկավարողները բոլորովին ուրիշ դիրք
բռնեցին: Կոմբլի՞ն ամեն տեղ Ամիկին առաջ
եր քաշում: Գլուղի չերիտասարդ յղջիկների հա-
մար բաց արին կարուձևի արհեստանոց ու
նրան վարիչ նշանակեցին: Ամիկին ամեն տեղ
կար՝ կոմբլի՞նում, փոկում, պատգամավորական
ժողովում ու խորհրդային գլուղում գոյութիւն
ունեցող մյուս կազմակերպութիւններում: Վեր-
ջապես, դարձյալ հակառակ իմ սպասածի, չերք
գլուղխորհրդի վերընտրութիւն կատարվեց, նրան
ընտրեցին գլուղխորհրդի անդամ: Այս բոլորը,
ընական եր, իմ մեջ պետք ե խոշոր փոփոխու-
թիւն առաջ բերելին:

Քիչ առաջ պատմեցի, վոր Ամիկը խոստո-
ւանվեց, թե մինչև մեր բաժանիչը մի տարուց

ապել ե, ինչ նա ժողով ե գնում: Հետագայում
իմացա նաե, վոր նրան առաջին անգամ ժողովի
տանողը չեղել ե կոմմունիստ Վահանի կինը. բախ-
տիս գլխին կրակ թափողը նա չե: Ուզում ելի
մի թագուն տեղ բռնել եդ կնոջը, մապերը պոկ
տալ, քաջքշել, վրեժս առնել: Վորոշում ելի ե
ինքս ինձնից խորհուրդ հարցնում՝ լավ վորոշում
ե, գնամ Վահանի կնոջը ջարդեմ: Յեքկար մտա-
ծում ելի ու գտնում, վոր վատ վորոշում ե: Ան-
ցածն անցել ե, պետք ե լռել, կոմմունիստների
հետ կռվի բռնվելը հեշտ բան չե:

Դարդը սիրտս կրծում եր, մաշում: Յերե-
խաներին պահող կար, բաց շատ ելին լաց լի-
նում: Ի՞նչ անել, ուր գնալ: Ճամպա ցուլց տվող
չկար:

Արցունքս գալիս ե, լսում եք, ձայնս դողում
ե, զսպել չի լինում: Վճրքան տանջալից որեր
ելին:

Ամլիկին ընտրեցին խորհրդի անդամ: Ես
ի՞նչ աշխարհ ե, ով եր նման բան տեսած: Պատ-
մում են, վոր Ամլիկը կոմմունիստ ե գրվել, լավ
գրում, կարդում ե: Նրա մասին լսած ամեն մի
լուր սրտումս կրակ եր վառում, այրում ինձ,
խորովում:

Շատ, շատ ե դժվար նման դժբախտութուն

տանելը: Թող ձեր թշնամին անդամ այդպիսի սև որեր չտեսնի:

Ամլիկը գլուղխորհրդի անդամ դառնալուց հետո՝ մի որ ել կանչեցին ինձ գրասենյակ ու պահանջեցին, վոր յերեխաները տամ նրան:

— Վհնց թե յերեխաները տամ նրան, չե՞ վոր նրանք իմս են, չե՞մ տա. — բղավեցի յես: Պատասխանեցին, վոր խորհրդացին իշխանութունը ծնողներին յերկու կողմին հլ միևնույն իրավունքն տալիս յերեխաների նկատմամբ: Ամլիկն իրավունք ունի պահանջելու:

Յերկու յերկար որ վիճելուց հետո համաձայնության յեկանք: Ճիշտն ասած՝ վերաբերմունքս Ամլիկի նկատմամբ վորոշ չափով փոխվել եր: Հաճախ ցանկանում եյի, գոնե հեռվից, նայել նրան: Ամբողջ գլուղը խոսում եր Ամլիկիս մասին: Մի գլուղ եր—մի կին:

Ամլիկը գլուղի զրույցի նյութն եր: Ուրիշ մարդիկ համակրանքով նրա անունը տալիս եյին, խանդում եյի: Ուզում եյի մոտիկանալ: Մի տարի յեր, վոր խռով եյինք: Յեվ յերեխաների խնդիրը հարմար առիթ եր մեզ մոտեցնելու:

Համաձայնվեցի յերեխաները տալ նրան պահելու: Խոստացա յերեխաների բոլոր ծախսը տալ, չնայած Ամլիկը չեր ուզում: միայն շաբաթական մեկ անգամ յերեխաները պետք ե բերեյին մեր

տուն, վոր տեսնեմ: Չե՛ վոր հայր եմ: Հայր Յե-
րեխաները տարաւ: Մնացի մենակ—աղօաւի
նման բնուած կու՛շ յեկած:

Գիշերները հոգեկան հիւսիսներն իման զառան-
ցում, տանջվում ելի: Ասենք՝ հոգեկան հիւսիս-
դից փոշնչով պակաս չելի, մնում եր դուրս ընկ-
նեմ ու փողոցում գոռաթիւն անեմ, յերեխաներ
հալածեմ: Յերբմն ել ինձ հավաքում ելի, գգաս-
տանում, ինձ նախատում:

— Չորան, մազը յերկար մի կնոջ չափ ել
չկաս, ամոթ չի՞ քեզ, խի՞ յես թուլանում, տունդ
քանդում, գնա ուրիշ մի կին ուզի. ոջախդ քո
ձեռքով որան ես անում, խելքի յեկ:—Ինքս ինձ
նախատում եմ ու սրտապնդում, բայց կրկին
միտքս փոխվում ե: Ի՞նչ անեմ, ամուսնանամ
ուրիշի հետ: Իսկ Ամիրկը, նա ուրիշի հետ ապրի:
Չե, չեմ դիմանա: Պատահում ելին դեպքեր, ամ-
բողջ գիշերը դըսում, գլուղից դուրս, չոլերումս
ելի անցկացնում: Լուսնի ու աստղերի հետ խո-
սելով, դարդս նրանց պատմելով:

Աշխատելու ցանկութիւն բոլորովին չունե-
լի: Ամեն ինչ ավելորդ եր թվում ինձ: Ո՛ւմ հա-
մար եմ ապրում, ո՛ւմ համար եմ աշխատում...

*
* *

Յե՛վ մի որ, հանկարծ, մոտեցա հայերուն ու
գլխարկս վերցրի: Յերգվում եմ, սարսափս բռնեց:
Ինձ թվաց, թե գգված եմ, ցնորված: Գլուխս

բնորոշվին ճերմակել եր, մի հատ սև մաղ ան-
գամ չկար, ծերացել ելի: Ե՛, դարդը, սիրտս կր-
ծող դարդը զուլում եր, զուլում: Զարհուրելի
այդ վայրկյանին գլխումս մի միտք ծագեց:

Գնալ ու հենց այսպես ճերմակած գլուխս
բաց, խնդրել, աղաչել...

Լուսնկա, սիրուն չերեկո չեր: Գժի նման
լուսնի պարզ լուսով վազեցի Ամլիկի տուն: Նա
հոր տան կողքին մի փոքրիկ ոթախ եր վարձել
ու այնտեղ եր ապրում:

VIII

Հիալով տուն ընկա և առանց չորս կողմս նա-
լերու դողալեն մոտեցա Ամլիկին: Ծնկներս չդիմա-
ցան, իսկույն ծալվեցին: Նա հանգիստ նստած
չերեխաների հետ խաղում եր: Հենց վոր ինձ
այդ դրության մեջ տեսավ, տեղիցը ցատկեց,
աչքերը լայն բաց արավ ու ձեռքերը մոտեցրեց,
ճերմակած գլուխս գրկեց.

— Ոեղճ իմ Զորան, քուռանամ յես...

Արցունքի կաթիլները ճակատս թրջեցին:
Ճակատս թրջող արցունքի կաթիլները նոր սիրտ
ու նոր հոգի տվին ինձ: Զգացի, վոր մոտ, շատ
մոտ խղճահարված սրտի հառաչանքներն են՝
արցունքի պաղ այդ շիթերը: Ապրելու մի մեծ
ու վառ յեռանդ տարածվեց սրտումս:

Գլուխս վեր բարձրացրի, շրթունքներս մոտեցրի նորից ինձ կլանք տվողի ճակատին ու շնչացի։

— Ամիկ ջան, ծերացել եմ, ներիր։

*
* *

Բարեկամներս, զղջումի խոսք լսեցիք, խրատվեցեք, զգուշ լեղեք։ Յես ինձ հիմի բախտավոր եմ զգում։ Արդեն լերկու տարուց ավելի չե, վոր մենք նորից միասին ենք ապրում։ Ամիկս դեռ կարուձևի դպրոցի հսկիչն ե, իսկ չես նոր եմ ընտրվել տրակտորային ընկերության վարչության անդամ։

Կուսակցության մեջ մտնելու համար դիմում եմ պատրաստել։ Հիմա գլուղում ակտիվ հասարակական աշխատանք եմ կատարում, իմ անձնական գործերով ալլևս չեմ կարող զբաղվել, ամբողջ գլուղի գործն իմ սեփականն եմ համարում։ Ուր վոր գնում եմ, Ամիկս հետս ե։ Թարմացել եմ, բոլորովին թարմացել։ Հավատում եք, թե չե, կոմսոմոլի սիրտ ունեմ, միայն մագերս են խանգարում, ճերմակած ու տխուր մագերս...

*
* *

Կոոպերատիվ լեռամսյա դասընթացքների կուրսանտ Ջորան Ղուլյանը լերբ զրույցը ավարտեց, հայացքներս նրան վոլորեցի և նկատեցի, վոր զարմացած ինձ ե նայում։

Ժպտացի:

— Ընկեր Հովիկ, ի՞նչ եք գրում, մի՞թե դուք ինձ չեք լսել, զո՞ւր եմ պատմել: Վա՛յ, վա՛յ, դուք յոթ յերես գրել եք: Ձե՞ք լսել ինձ:

Յեվ նա նեղացած հայացքը վար թողեց:

— Սիրելիս, լսել եմ, մանրամասն լսել, մի նեղանա:

— Բա վոր ինձ լսել եք, այդ յոթը յերեսն ի՞նչպես եք գրել:

— Ընկեր Չորան, գրածս քո պատմածի համառոտ բովանդակությունն է:

— Ո՞ւմ համար,— ծիծաղելով, ուրախացած հարցրեց նա:

— Կարդացողներին. — պատասխանեցի չես ու կանգնեցի: Ժամի յոթը մոտենում եր, պետք է գնալի դասի. խոսակցիս ձեռքը սեղմեցի և հայտնեցի, վոր գնում եմ: Նա բամբակի մայանչի պես ճերմակ ու թավ ունքերը չես տարավ, հասցրեց ճակատին նստած ճերմակ խոպոպներին, ժպտաց ու ասեց.

— Դե վոր գրում եք, խնդրում եմ գրվածքի անունը զղջում դնեք: Լավ կլինի, վոր գրեք ու մոտս կարդաք: Յես ձեզ կոգնեմ: Խնդրում եմ, նկատի կառնեք, չես վատ մարդ չեմ:

Նույնպես ժպտալով պատասխանեցի նրան ու դուրս չեկա: Հանրակացարանի շեմքին ելի, յերբ ականջիս լսափողին մի ծանոթ ձայն հասավ.

— Զղշում, զղշում...

ՏՈԿԱՐ ՎՈՍԿԱՆ ՎԱՀԱՆՈՎԸ.

Սեպտեմբերի հինգի յերեկոյան ե:

Թե «Ապրիլի 28»-ի և թե «Բոլշայա Մորսկայա» փողոցներից՝ բանվորական ջոկերը մեկ մեկու յետևից մտնում են հանրակրթարանի բակը՝ հետները տանելով լիաթոք ծիծաղ, աղմուկ, թնդլուծ ու յերգ...

Հանրակրթարանի լայնատարած բակը նման է ալիքավոր ծփծփան լճակի: Չորս հարյուր և ութսուն բանվոր-կուրսասանները փողողել են բակն ու բարձրաձայն յերգերով, հռհռոցներով թնդացնում են շենքը: Յերկրորդ հարկի լայն պատուշգամբում խտացել են մոտ յերկու հարյուր բանվոր ու հերթով ցուցակագրվում են: Ամեն մեկը ցանկանում է ինքը առաջ գրվել: Հրում, խոսում, աղմկում են:

Կուրսասան թորոսյանը շապկի կոճակները արձակել է, կուրծքը բացել ու քրտնակոլոլ դեմքով հանրակրթարանի գրասենյակի դռան առաջը կանգնած՝ կարգ է պաշտպանում: Յեթե թորոսյանի յեռանդուն դիմադրությունը չլինի, բանվորները հեղեղի նման ներս կխուժեն գրասենյակ:

Ուսուցչուհի Մազթաղը՝ թույլ կաղմվածքով, վարդաթուխ նիհար դեմքով, աչերը խամրած, բայց բարեժպիտ, սուր ծնոտով մի կին, գրասեղանը մոտեցրել ե գրասենյակի դռանը և ցուցակագրում ե բանվորներին:

Այդ յերեկոյան պետք ե ցուցակագրվեն միայն հարյուր բանվոր. իսկ ընդհանրապես ուսումնական տարում հանրակրթարանում ընդունվելու յեն չորս հարյուր հոգի: Ցուցակագրվող բանվորների մեջ կան աղվամազը դեռ նոր բուսած պատանւիներ, հասունացած յերիտասարդներ, տարիքավոր մարդիկ: Բոլորի դեմքին՝ ժպիտ: Մի քաղցր ժպիտ:

Ահա, ցուցակագրվելու համար ուսուցչուհի Մազթաղին մոտեցավ կաշվե պիջակը հագին, յերկարավիզ կոշիկներով, կաշվե կեպի ծածկած, դեմքը մազոտ, առույգ կաղմվածքով, գլուխը ձերմակած, տարիքավոր մի բանվոր:

— Հընկեր որիորթ, անումս Վոսկան ա, ազգս՝ Վահանով, փեշակով տոկար եմ, խնթրում եմ ինձ ել գրես:

Ընկեր Մազթաղը նայեց ծերացած բանվորին, գննեց նրա արտաքինը և ժպտաց:

— Ընկեր Վահանյան, դուք արդեն տարիքով մեծ եք, շուտով յերևի աշխատանքից ել կազատվեք, ձեր դպրոց գալը միտք չունի, չենք

կարող ընդունել. ավելի շուտ՝ իրավունք չունենք:
Ճերմակագլուխ բանվորի սև ու խոշոր աչ-
քերը փայլատակեցին:

— Յես քեզ ասում եմ, դու գրի, կարթա-
լու ըշտահ ունեմ, ել տարիքի մեծ լինելը վճռն ա:

— Ընկեր, մեզ կարգադրված ե հիսուն տա-
րեկանից բարձրին չընդունել:

— Հը, դա լել նո՛ր «պրիկազ» ա. բա վոր
քառասուն տարվա բանվոր Վոսկան Վահանովին
չընթուանք, ել ու՛մ պետք ա ընթուանք: Հընկեր
որիորթ, դու գրի, տարիքի հետ գործ չունես,
յես եդ «պրիկազը» տվողներին ըռազի կանեմ:

— Ընկեր Վոսկան, մեղք ե, խեղճ ե ձեր
ուղեղը, թողեք հանգստանա, առանց այն ել
հոգնած ե:

Տոկարն այս անգամ միքիչ ջղայնացավ:

— Դա հի՛նչ բան ա, ուզում եմ կարթալ
սովորեմ՝ ճամփես կտրում եք:

Հերթի կսնդնածները հուզվեցին:

— Ե՛յ, հե՛յ, հընկեր «ստարիկ», ջուղաբ մի
տա, շուտ արա, գնա, մենակ դու չես:

Ու առաջ խաղացող հոսանքը վշտացած տո-
կարին տաշեղի նման նետեց հեռուն:

Տոկար Վոսկան Վահանովը գազազած, դո-
ղալեն, մոտեցավ ու հենվեց պատշգամբին:

Բակում աղմուկ եր, ծիծաղ, թնդյուն, ա-
ղաղակ:

Յերեկոյան ժամը տասը կլինի: Հանրակրթարանի բակում աղմուկը դադարել է: Բանվորները գնացել են:

Պատշգամբում ցուցակագրվողներին մնացել են լերեք հոգի:

Տոկարը դեռ անշարժ հենված է պատշգամբին: Դարանից դիտող զայրացած վորսկանին ման, նա մի հայացք հառեց գրասենյակի դռան կողմը, տեսավ, վոր մարդ չկա, խոր հառաչ արձակեց ու շարժվեց:

Վոսկան Վահանովը մտավ գրասենյակ: Բանվորի ծանր նայվածքով դիտեց հանրակրթարանի վարիչ ընկեր Գալուստի ակնոցների տակից ցուլացող մանր ու դճուրաշարժ աչքերն ու մնաց անշարժ կանգնած:

Վարիչը ճնշվեց: Նա մոտեցավ Մազթաղին ու նրա ականջին փսփսաց. Մազթաղը ժպտաց: Նրա նիհար դեմքի մկանները ձգվեցին ու կրկին կծկվեցին:

— Հընկեր վարժապետ, ասում եմ, լեթե ես տարի ինձ բանվորական ուսումնարանում տեղ չտվիք, վախտը վոր գա, ձեզ հմար վատ կընի, են վախտը թեկուզ խնթրեք ել, գալ չեմ: Համա մարթու սիրտ կոտրելը լավ չի, քառառուն տարվա բանվորին սպանում եք:

Վոսկանի բառերը հնչում ելին ծանր, վշտա-
ցած, կարծես թե անդունդից ելին դուրս գալիս:
Իսկ դեմքը, նրա դեմքն այնքան տխուր եր...

— Ընկեր Վոսկան, մենք ցավում ենք, վոր
ձեզ նման բանվորին «չե» չենք ասում. բայց
ինչ արած, կարգն ե այդպես: Իսկ ինչ մնաց
ձեր այն հայտարարությանը, թե հետադաշում
մեզ համար վատ կլինի՝ ձեզ դպրոց կխնդրենք,
դուք չեք գա,—դա արդեն անհասկանալի չե մեզ
համար: Ինչո՞ւ պետք ե այդպես լինի:

— Բն, պետք ա խնթրեք, նրա խոսքն ով
կկարա կոտրի:

— Ո՞ւմ խոսքը:

— Նրա, վոր ասել ա՝ Հոկտեմբերսկի հե-
ղափոխության տասը տարվա դլխին սովետսկի
չերկրում պետք ա մի հատ անկիրթ-անգրագետ
մարթ չըլնի: Ի՞նչ կասես հիմա:

— Հետո ի՞նչ, մենք այդ գիտենք,—ժպտաց
Գալուստը:

— Հետո են, վոր ձեզ հուպ կտան:

Տոկար Վոսկանը մատերի վրա սկսեց հաշ-
վել:

— Քսանյերկու, քսանյերեք, չորս, հինգ,
վեց, ռիսը, մնացել ա հինգ տարի: Հոկտեմբերս-
կի հեղափոխության տասը տարին դեռ չթամա-
մած՝ հընկեր Լենինը հաշվի կնստի: Հաշվի ժամա-

նակ մեկ ել կտեսնա, վոր Չորնիչ Գորոդի լիտեյ-
նի գավոդի տոկար Վոսկան Վահանովը մնացել ա
անգրագետ, ասլանի պես յուժնուղով ստոլի իրե-
սին կշրխկացնի ու հրաման կտա, վոր մեղավորին
պատժեն։ Հը՛, հընկեր վարժապետ, ծիծաղդ գա-
լիս ա, ես ա՛ն ասում եմ, են վախար խնթրեք
ել՝ դալ չեմ։

Ու հաղթանակ տանողի հպարտությամբ տո-
կարը մի քալ առաջ գնաց։

Թե կուրսանա Թորոսյանը, թե վարիչ Գա-
լուստը և թե ուսուցչուհի Մազթաղն զգացված
նայում ելին խոժոռադեմ, կնճռաճակատ բան-
վորին։

Թորոսյանը դիմեց վարիչին.

— Վորպես բացառիկ դեպք, ընդունենք։

— Գազեթ կարթալը սովորեմ, հերիք ա, ել
վոչինչ բան չեմ ուզում, կցկտուր վրա բերեց
Վոսկանը։

Յերբ Մազթաղը՝ հարցացուցական առաջը
դրած՝ առաջարկեց տոկարին հարցերին պատաս-
խանել, Վոսկան Վահանովը ցնծաց, պալծառա-
ցավ։

Հարցալուրջակում արձանագրվեց հետևյալը.

«Վոսկան Արշակի Վահանով։ Հայ։ Հիսունհինգ
տարեկան։ 1920 թվից մետաղագործների միու-
թյան անդամ։ Անկուսակցական։ Քառասուն տար-

վա սև բանվոր, վերջին յերեք տարումն է տու-
կարություն սովորել: Անգրագետ: Ընտանիքավոր:
Ընտանիքը բաղկացած է տասնմեկ անձից: Ներ-
կայումս կրտսեր տոկար:

— Հընկեր որիորթ, ավելացրու վրեն, վոր
ուզում ա միայն մի թեթև գագեթ կարթալ
սովորի:

Ապա նա գլխարկը վերցրեց, ժպտալով բա-
րի գիշեր ասեց ու գնաց:

Ելեկտրավառ փողոցում տոկար Վոսկանը
մի ծանաթի յեր փնտռում, վոր ուրախությունը
ներան պատմի, հանգստանա:

ԻՆՆՍՈՒՆ ՅԵՐԿՈՒ ԱՄԻՍ.

I

Մայրս մերձիման, չոր կարպետի մեջ փաթաթված, ծանր զառանցում եր: Մեր խրճիթի սրահը ցածր եր ու լայն, ամուսն շոգ որերին ախտեղ բավականին հով եր լինում: Վոսկրացած մորս դուրս բերի սրահը, վոր թարմ ողի մեջ դուցե մի որ ևս ապրի: Խրճիթի ներսը խավար եր, խոնավ, հիվանդի համար վտանգավոր:

— Կմեռնի—մտածում ելի յես և կարպետի մեջ տափակցած ազիզ մորս շուրջը ծուխ ճուտի պես ծլվլալեն պրպտում:

Մյուս յերեխաները մանր ելին ու վտանգը չեյին զգում. նրանք միայն հաց ելին լացում: Յերրորդ շաբաթն եր, վոր մեր տանը հաց կոչվածը չեր յերևացել: Մայրս մինչև այդ իրեն բերանից քաշեց, մեզ տվեց ու հողեկան յերկար տառապումներից հետո մտավ անկողին՝ չոր կարպետի մեջ: Յերեք շաբաթ եր, վոր մորս կերակրում ելինք խաշած բանջարի ջրով. վախենում ելի, վոր բանջար ուտեցնեմ. միքանի որ առաջ

մեր հարեանի հիվանդ չերկու չերեխան խաշած բանջար կերան ու մեռան:

Յերբ բանջարի տաք ջուրը մոտեցնում ելի մորս գունատված շրթունքներին, նա միքիչ կենդանանում եր, փակած աչքերը բացում, դալուկ ժպտում ու մի չերկու կում խմելուց հետո՝ կրկին թուլանում եր, գլուխը դնում բարձին:

Աղվամազը դեմքիս, խակ պատանի ելի, հուսահատվել, գլուխս կորցրել ելի: Մորս վողբերգական այդ վիճակը մի աջնալիսի ծանրութուն եր դրել կրծքիս, վոր շնչել չելի կարողանում:

Կյանքն ինձ համար ձանձրալի չեր դարձել, դաժանացել. հավատացած ելի, վոր մալրս մեռավ՝ նրա չետեից մյուս չերեխաները կգնան, ու չես, վոր հորս մարվող ոջախի սյունն եմ, անպատճառ կհետևեմ հարազատներիս, անպայման կմեռնեմ:

Այդ որը, չերեբ անգամ, վոտքերս քարշ տալով դուրս չեկա գլուղ. ուղեցի գնամ միքանի հարուստների տուն մորս համար մի կտոր հաց կամ կաթ խնդրեմ, բայց չհամարձակվեցի: Ձե՞ վոր չերեկ ել ելի գնացել, ութը մեծ ոջախի շեմքում կանգնել ու խնդրել. վոչ մեկը չերեսիս չնայեց, խնդրեցի և աղի արցունքն աչքերիս չետ դարձա:

Հորեղբայրս, վոր բավականին հարուստ եր ու հրեղեն քաղցի տարիներն ինքն իրենով լավ կառավարվում եր, վերջին հուլիսս նա յեր մնացել: Հորեղբայրս ե, կխղճա:

Յերբ գնացի հարազատ հորեղբորս շեմքին ծառս յեղա, նրա մեծ վորդին՝ ցարական սպա Պարուլը հեգնական մի հայացք նետեց վրաս ու ժպտաց.

— Ելի՞ հաց, մայրդ դեռ մնում ե... Ձե, բալամ, հաց չունենք, գնացք, ինչ ուզում եք՝ յեղեք: Ձերոնք մոտեցել են, ուրախացեք, մորդ ասիր չմեռնի, ձեր բարեկամ բալլշիկները գալիս են, կգան ու նրանք հաց կտան ձեզ: Լավ կլինի, չե՞: Մեր ունեցածը ձեզ հետ կես կանեն... Հա, հա, հա, բալց խի՞ վողջ մնաք, վոր կես անեն...

— Ապուշ մարդ, ոձ, կարիճ, — մտքումս կըրկնեցի յես ու մնացի շեմքին արձանացած:

— Հացի՞ յես սպասում, կորի՞, լակոտ: Տեսնում ես, հրացանը վերցրած գնում եմ կռիվ. բալլշիկները գլուղին մոտենում են... Լակոտ... գնում եմ կռիվ... Եգուց վոտդ կրծքիս կդնես, թե յեզները բաժանենք, գնում եմ, վոր չթողնեմ գան...

Աչքերս մթնած, քաղցած, հուսահատ, գալլի ձագի պես վոռնալով, հարազատ բարեկամիս հայ-

հոյելով, նրա դիվային խոսքերից խոցված դարձա տուն:

II

Յերկրորդ ամիսն եր, վոր մեր գավառի դաշտային շրջաններն ու լեռնային միջանի գյուղեր խորհրդայնացել էին: Խորհրդայնացած այդ գյուղերում չքավորական շերտն ուժեղ եր, ժամանակին ապստամբեց ու Կարմիր բանակից ոգնություն խնդրեց: Մեր գյուղը բեգական եր, թառած անառիկ, անտառապատ լեռների գրկում, մուտքն անհնարին: Հակահեղափոխականների այդ բնում, մարդ-գազանների մութ վորջում յերկու ամիս եր, վոր միջանի տուն չքավորներ սովի և տանջանքի մստնված՝ ծեծում էին մահվան դուռը: Գավառի հակահեղափոխական ուժերը հավաքվել էին մեր գյուղն ու բարձր ժայռերի կատարից յերգում էին խորտակվողի վերջին չերդը:

Մայրս... մայրս... մայրս... որը մթնեց...

Գիշերը կարճ եր, շուտ եր անցնում. դե, ինչ ե լինում ամռան գիշերը:

Հուսաբացին գյուղում մի սոսկալի և արտասովոր աղմուկ բարձրացավ. Հրացանների ճարճատյունը յերկինքը բռնեց: Գյուղի վրա կարմիր կարկուտ եր մաղվում...

— Ի՞նչ... փախ... ո՞վ ե փախչում... բայլ-
շէիկները... գլուղ են մտնում... ու հակահեղա-
փոխական խմբերը գլուղը վառելով մի ժամվա
ընթացքում անհետացան:

Ծխով ծածկված գլուղը մտան պարտիզա-
նական ջոկերն ու Կարմիր բանակի սրածայր
փափախներով, գարնան պես ալ ու կանաչ հա-
գած վաշտերը:

Ի՞նչ մազալու փափախներ ունեն:

Մեզ հավատացրել էլին, թե դիմադրող գլու-
ղերը գրավելուց հետո բայլշէիկները կին, տղա-
մարդ, աղջիկ, չերեխա՝ բոլորին, բոլորին մոր-
թոտում են: Մինչև այդ վայր մահվան դուռն
աղերսելով ծեծում էլի, թե՛ չեկ, բոլորիս միասին
տար. բայլշէիկների մուտքը մեր գլուղը մահվան
ցանկությունս ալրեց, ողը ցնդեցրեց: Ուզում եմ
ապրել և ապրելու միջոցներ եմ փնտռում մորս
համար: Կասկածելով, վոր բայլշէիկները հիվանդ
մորս կմորթեն, ազատության արշալուսի առա-
ջին ցնցող ցողերի տակ նրան կանաչ խոտով
ծածկում էլի: Իսկ մորս թագցնելուց հետո չես
մյուս չերեխաների հետ կծածկվելի: Ապրելու,
չերկար ապրելու ցանկությունս սիրտս կրծում եր:

Հենց մորս թագցնելու միջոցին չերկու սրա-
ծայր փափախավոր՝ շեկ զինվորներ մեր դռնով

անցնելիս նկատեցին կանաչի տակ ծածկված մորս ու մոտեցան:

Սարսափա բռնեց, բայց նրանք շոյանքով մոտեցան: Շատ քիչ ռուսերեն գիտելի: Հասկացրի նրանց, վոր մայրս ե, քաղցից թուլացել ե և հիմա չեմ գիտարին հիվանդ ե, գուցե մեռնի... Նրանք իրարու հետ խոսեցին, մեկը գնաց:

Ո՛ր... զարմանք... կյանք... կյանք... ի՞նչ եմ տեսնում:

Ահա նա, շեկ, նոր ծլած բեղերով, ժպտերես, թիկնեղ բանակալինը կրկին վերադարձավ ու մի խոփտ հաց ե բերում: Առաջ նա գրպանից սպիտակ թիթեղյա մի տուփ հանեց ու բերանը բաց արավ: Բանակալինն ինքն իր ձեռով մորս կաթով կերակրեց ու հացը բաժանեց յերեխաների մեջ: Ինձ պատվիրեց, վոր մորս լավ հետևեմ: Նրանք յերկու շաբաթ մնացին գյուղում ու միշտ գալիս ելին մեր սրահը հիվանդ մորս տեսնելու: Վերջին որերը մայրս լավ կազդուրված եր: Յերբ հրաման չեկավ, վոր կարմիրներն առաջ պետք ե գնան, մայրս յերկու զինվորներին կանչեց մեր տուն, համբուրեց նրանց ճակատներն ու խընդրեց, վոր վերադարձին գան մեզ մոտ:

Հարազատի սիրով նրանք մեզ հրաժեշտ տվին ու գնացին: Ամռան արևառ սիրուն որ եր, վոր նրանք գնացին: Նրանց գնալուց հետո յեր-

կար մտածում ելի: Յես ինչո՞ւ չեմ մնում... Սիրտս
թրվուաց, ցանկանում եմ նրանց հետ լինել, ու-
զում եմ գնալ, նրանց հասնել, կարմիր զինվոր
գրվել... Հե՛ վոր, ինչպես իրենք պատմեցին՝
նրանք ել ինձ նման քյասիբ տղերք են:

Մորս ասեմ, թե չե: Յեթե չթողնի, կփախ-
չեմ: Ու չերբ մորս ասեցի, վոր գնում եմ, նա
մտածեց, չերկար մտածեց, լուրջ հայեց ինձ
մայրական գթով, բռնեց ճակատս, պաչեց ու
շշնջաց.

— Դե, վոր ուզում ես՝ գնա, վորդիս, Չո-
բանս... գնա, մի տանջվող մոր ել դու ձեռք
հասցրու:

Ընտանիքը հացի կողմից միջանի ժամանակ
ապահովված եր: Հեղկոմը բեգերի լիքն ամբարները
ցրել եր չքավորների մեջ, մեր տանը չերեք պարկ
լիքը ցորեն կար: Իսկ մինչև այդ վերջանալը ար-
տերը հնձելի կդառնան: Մայրս չի նեղվի: Գնամ:
Յես աշխուժացել եմ, լավ ընդունակ եմ գենք
գործածելու:

Կես ժամ չանցած, չերբ մեր սրահից դուրս
ելի գալիս, մորս արտասովախառը ձայնը սուր
դանակի սլես ականջիս զարկեց.

— Բալա ջան, քեզ լավ կպահես... մի...
մի... ուր ես գնում, սիրտս... ախ, բալաս...
Վասին ու Կոլին բարև արա:

III

Այն որից անցել ե իննսուհւոյ յերկու ամիս։
 Կյանքը գեղջուկ պատանուս փոխել, մի ուրիշ
 մարդ ե դարձրել։ Կարմիր հեղեղի ակփքները
 տգետ Չորանին մի ախպիսի ափ են հանել, ուր
 նա հիմնովին փոխվել ե, զարմանալի կերպով
 փոխվել։ Մեր գլուղում ինձ չեն ճանաչի։ Մորս
 ալկա չեմ հանդիպել, բայց գիտեմ, վոր նա վողջ
 ե և մեր գլուղի խորհրդի կազմում կա. մայրս
 հասարակական ակտիվ գործիչ ե. զուր չեմ, վոր
 նրան կյանք ելի տենչում։ Իսկ Վասիլն ու Կո-
 լյան մեր բարձրաբերձ լեռներում, քչքչան մի
 պաղ աղբյուրի մոտ ուրիշ ընկերների հետ հա-
 վիտենական քնած են։ Նրանք ընկան հենց գլու-
 ղից դուրս յեկած որը։ Մի բանդա անսպասելի
 հարձակում գործեց և ընկերներին խլեց։ Մայրս
 գրում ե, վոր ամեն տարի գլուղի խորհրդա-
 նացման որը նրանց շիրիմներին այցելության ե
 գնում, մի կուշտ լաց լինում ու դառնում։

ՅԵՂԻԿԸ.

Քաղաքի հարավ-արևմտյան կողմի հոյակապ զորանոցներում կյանքը լեռում եր: Զորանոցները թնդում ելին ռազմական նվազի ու լերգի ձայնով:

Զորանոցի լայնատարած բախում գունդը վաշտերով բաժանված մարզվում եր:

— Վաշտ, ծնկի կրակի՛ր, պատրաստ,—վորոտում եր մի վաշտապետի ձայն:

— Վաշտ, պառկած կրակի՛ր, պատրաստ,—թնդում եր լերկրորդ հրամանը:

— Վաշտ, հակազազ հագի՛ր, —հրաման եր արձակում մի լերրորդը:

Տված հրամանները կատարվում ելին արագ, զգաստությամբ, համաչափ ու ներդաշնակ:

Տաս րոպե ընդմիջում տրվեց:

Ա՛ գնդի լերկրորդ գումարտակի լերրորդ վաշտի կոկիկ հագնված, միշտ զգաստադեմ, արծվահայաց ավազը զորանոցից գալով մարզատեղը, մոտեցավ բանակային Յեղիկ Սեյանին ու մի ծրար հանձնեց նրան:

Յեղիկն ալդ պահուն խոսում եր ընկերնե-

րի հետ՝ կիրակի որը կազմակերպվող հրաձգային մրցումի մասին, վորին պիտի մասնակցեր և ինքը, վորպես լավագուշն հրաձիգներէց մեկը:

— Տղերք, յեթե մրցանակ չտանեմ, հարամ ե, դարդոտ կդառնամ, շաղանակագուշն պիգմենտներով աչերում ժպիտը խաղացնելով ասում եր Յեղիկը:

Վոչ բարձր, միջակ հասակ ուներ Յեղիկը, կազմվածքով բարակ եր, ճկուն, դուրաշարժ: Ընկերները նրան «կարմիր կազակ» ելին անվանում:

Սկսանը՝ նամակ եր, վոր ստացավ:

Առանձնացավ վաշտից, քաշվեց, սաղարթոտ թթենու տակ նստեց ու ծրարի ծայրը պատռեց:

Յերբ Սկսանը փորձեց ծրարի միջինը հանել, նրա պողպատի պես ամուր մատերը դողացին. նրա սիրտը մի անհաճելի բան զգաց ..

— Ամոթ ե, փալաս ես, ի՞նչ ե, կտրուկ յեղիր, — քանի վալրկյան մտատանջումից հետո Յեղիկն ինքն իրեն նախատեց ու ծրարի միջինը հանեց:

Յեղիկ Սկսանը ծրարի միջինը հանեց ու կարդաց.

«Սոսո ջան, յես ասեմ՝ դու գրի:

Շնամակս Տանձի գլուղից դեպի կարմիր բանակ:

«Անուշ վորդի, Յեղիկ ջան, ընդունիր քո մոր կարոտալի բտրեր:

«Յեղիկ ջան, բա դա սիրտ ա, վոր քեզ ունես. քար ա, քար: Անաստված վորդի, մերդ խեղճ ա. Չիգարը կտոր-կտոր ա լինում, սիրտն երվում ա...

«Հերդ մեռավ, գրեցինք՝ չեկար, բա քու սիրտը չուզեց հորդ յերեսին մի բուռը հող դցել: Կոմսոմոլներ շատ կան, համա քեզ պես անջիգար չեն...

«Հերդ ջահել տղամարդ եր, դրա համար ել քեզ Կարմիր բանակ տարան, առում են հիմի, յեթե գլուղխորհրդի միջոցով «վայցեննի կամիսարին» գրենք, վոր Յեղիկ Մկյանի հերը մեռել ա, տունն անտեր ա, քեզ կադատեն: Վորդի ջան, մորդ համար մտածի:

«Մեր հարևան Զատին ել ա կոմսոմոլ, համա քեզ նման չի, գարնանը մի աուն շինեց, մորը մեջը դրեց. բա դու չե՞րբ պիտի տան հոգսը քաշես:

«Բալա ջան, սրտումս շատ բան կա, համա գրող չկա, Սոսը լավ գրել դեռ չի սովորել, մինչև մի խոսքը գրում ա՝ կես ժամ ա անց կենում:

«Յեղիկ, վախենում եմ ասեմ՝ հիվանդ տեղի տակ պառկած եմ, դարդ անես: Ես ա մի շաբաթ ա բերանումս ուտելու բան չեմ գրել: Իմ կողմից ձեր կամիսարին խնդրիր, ասիր— հընկեր կամիսար, մերս հիվանդ ա, խնդրում ա,

վոր տասն որով ինձ բաց թողնես, գնամ տեսնեմ ու գամ: Չե՛ չի ասիւ, գրել ելիր, վոր լավ հրնկեր ա:

«Տասն որով լինի յեկ:

«Արտերը հասնում են, միքանի որից հետո գարին կհնձենք: Քույրդ՝ Շուշին մի տղա յա բերել, աչքերը քու աչքերի նման սիրուն են: Սոսն ասում ա՝ յերեխի անունը Լենին դնենք, քույրդ ել ասում ա՝ չե, Տրոցկի դնենք. ամեն որ սրանց մեջ կռիվ ա, յեկ բարիշացրու:

«Բալա ջան, յեկ, սիրտս թռթռում ա:

«Կարոտալի բարե քեզ ու քու ընկերներին: Քեզ բարե են ուղարկում Սոսը, Շուշիկը, նանը, փեսան ու նոր, աչքերը նախշուն տղան:

«Յեղո ջան, նա մեծացել ա, չինարի բոյի մի աղջիկ ա, վախենում եմ ուրիշ ուզող լինի, սիրտս վրեն ա, յեկ նշանենք, մորդ սիրտը մի կտորի:

«Սոսո ջան, գրի, ասա կանուխ յեկ:

«Մնամ քու մայր՝ Սուլթան Սեյանց:

«1927 թ. մայիսի 7-ին»:

Ամբողջ նամակը Սեյանը կարդաց մի շնչում:

Կարդաց, ու հազար մի տեսակ միտք ծագեց նրա գլխում... Նրա աչքին յերևաց Տանձի գլուղի միջին թաղում, գետափին, իրենց չարդախավոր խրճիթը: Դրսում, չարդախի տակ

դրած ե պապից մնացած փայտի ճոճուան թախտը: Մայրը հիվանդ պառկած թախտին՝ հնամաշ մի վերմակ վրան քաշած, իսկ փոքրիկ Սոսը նստած նրա գլխի մոտ, աթոռի տեղ ծառայող կաղնի կոճղի վրա ու մատիտը ձեռքին, գողալեն գրում ե ա՛յն բոլորը, ինչ վոր ասում ե մայրը: Ու այդ պատկերը ռանդի պես տաշում ե Յեղիկի սիրտը, սղոցի պես սղոցում նրա ուղեղը:

Պետք ե խնդրել ու գնալ, մտածում եր նա:

Մեկ ու կես տարի չե, ինչ Յեղիկը բանակումն ե: Ընկերները բոլորն արձակուրդ են գնացել, Յեղիկը չի գնացել: Ժամանակը վոսկի չե, շատ թանգ. պետք ե մնալ ու սովորել, մի ամսից հետո անժամանակ բաց կթողնեն, զորացրում կլինի, գնա գլուղում ա՛յնուհետև ա՛յնքան մանարի վոր... Այսպես ե մտածել նա ու չի գնացել:

Բայց մոր նամակն այդ որը ճնշեց նրա սիրտը, և նա վորոշեց անպատճառ արձակուրդ գնալ: Ինչ վերաբերում ե ա՛յն բանին, վոր մայրն ասում եր՝ դիմում տանք, ազատեն քեզ, Յեղիկը դրա մասին չմտածեց, վորովհետև նման քալ նա չի անի: Իսկ մրցանակին մասնակցելը:

... Նրան տեսնելը չեր խանգարի. հիմի բավականին գեղեցկացել ե, բայց չեմ նշանվի, դեռ վաղ ե, մտաբերելով մոր նամակի վերջին տողերը՝ մտածեց Յեղիկը:

Սաղարթոտ թթենու տակ, Յեղիկը մռայլագեմ նստած, լողում էր չերագների ջրերում, հանկարծ վորոտացին այս ու այն կողմից վաշտապետների հրամանները.

— Շարքի՛ի՛, Շարքի՛ի՛:

Յեղիկը սթափվեց ու քալեց դեպի վաշտը՝ շարքի՛:

Գնդի զինկոմը Սևյանին ընդունեց իր առանձնասենյակը: Զինկոմի առանձնասենյակում վոչվոք չկար, միայն պատից նայում ելին հեղափոխության միջանի հերոսների համարձակ աչքեր: Թուխ, գանգուր մագերով, մեծ կրակոտ աչքերով, շարքալին կարմիր-բանակալինի շորեր հագած՝ զինկոմը բազկաթուղին հենված սպասում էր Յեղիկ Սևյանի խնդիրը լսելուն: Զինկոմը Սևյանին շատ լավ ճանաչում էր:

Յեղիկը լուռ կանգնել էր զինկոմի առաջ, վոնց վոր քարե արձան:

— Ընկեր Սևյան, մի ամաչի, խոսիր. — նկատելով Սևյանի դրուժյունը՝ խոսեց զինկոմը:

Սևյանն՝ առանց մի խոսք ասելու՝ մորից ստացած նամակը հանձնեց զինկոմին:

Զինկոմը նամակը կարդաց, խորհրդավոր մի հայացք նետեց Սևյանի՝ մռայլ դեմքին ու հենց նամակի վրա մակագրեց:

Մալխի տասնմեկին մի խումբ ընկերներ Սևյանին ուղեկցեցին մինչև կայարան:

Սկսանք տասնհինգ որով արձակուրդ եր
գնում:

Հաջորդ որը, ճաշին, գնացքը հասավ Շ...
կայարանը: Սկսանք իջավ: Տանձի գլուղը Շ. կա-
յարանից քսան հինգ վերստ ե. վաղը Սկսանք
գլուղը կճանապարհվի. սպասում ե, գլուղից ան-
սպասճառ յեկողներ կլինեն՝ հետները կգնա: Մա-
լիսի տասներեքի առավոտյան Շ... կայարանում
տարածվեց մի բոթ...

Նոր ժամանած գնացքը լրագրեր բերեց՝
արտասովոր բովանդակությամբ: Հեռագրերը հա-
ղորդում են՝ Լոնդոնում ԽՍՀՄ ներկայացուցչու-
թյունը շրջապատված ե վոստիկաններով: Արկոս
են խուժել անգլիական լրտեսներն ու խուզար-
կություններ են կատարում: Դրությունը լուրջ ե:

Սկսանք մատը կծեց. դրությունը լուրջ ե:
Նա մի որինակ լրագիր գնեց ու միքանի անգամ
հեռագրերը կարդաց:

Շ... կայարանում տարբեր գույնի մարդիկ
տարբեր կերպով են հասկանում յերևույթը:

— Անգլիան եղ բոլորը կատարում ե մեծն
Նիկոլայ Նիկոլայիչի խաթրու համար, — ասում ե
հաստավիղ բուֆետապան՝ Սերգեյ Մինասիչը, վոր
հոխակին գնդապետ ե, — Ռուսաստանի տերերը հո
չեն քնել:

— Վոչինչ, վաղ ա թե ուշ՝ բախտը մեզ ել

կժպտա, ամեն ուր անարգված չենք մնա. — այս ել
ասում ե Շ... կայարանի դիմաց փռված թավուտ
ծմակի նախկին տերը, վոր հիմա կայարանում
մանրավաճառ ե:

— Տղերք, հարկավոր ե հրացանները յու-
ղել, պատրաստ մնալ. — ասում ե լերկաթուղային
բանվորներին շուրջը հավաքած մի կոմյերիտա-
կան բանվոր. յես դրանց բուրժուլ են մերը...
թող փորձեն, դուռաները կշարդենք:

Սկյանը կայարանի լերեք կետերում հան-
դիպելով տարբեր մարդկանց, տարբեր տրամա-
դրությունների, գլուխն որորեց ու առանձնացավ:

Սկյանի ներքին աշխարհը վերածվեց կռվա-
դաշտի: Նրա ներսում կռվում են կատաղի լեր-
կու հսկաներ...

Գնալ գյուղ, թե՛ անմիջապես վերադառնալ
գուհը, մտածում ե Սկյանը ու չի կարողանում
վորոշել: Մի կողմից հիվանդ մոր կարոտն ու են
չինարի բոյով աղջկանը տեսնելու ցանկությունն
են քաշում նրան, մյուս կողմից կոմյերիտական
զինվորականի դեպի իր լերկրի պաշտպանության
վորժը տածած սերն ու պարտականությունը:
Վերջինս ավելի հզոր ե, պատվաբեր մտածում ե
Սկյանը: Սկյանը հիշում ե նախկին գնդապետի
և կալվածատիրոջ ասածները, զգում ե, վոր
նրանք՝ ռուսական միապետության թափթփուկ-

ները ուրախացել են, խնդում են: Յերիտասարդ բանակալինը շուրթերը քաշում է ատամների տակ ու կրծոտում—այ յես ձեր են սրիկա հերը... Թողնեն՝ կտոր-կտոր կանեմ: Ահա և մազութոտ չերկաթուղային բանվորների խումբը. միջակ բոյով կոմյերիտական մի բանվոր խմբի մեջտեղ կանգնած՝ հեռագրերը կարդում է, հրացանները յուղելու մասին ու բուրժուճներին՝ յես ձեր են մերն ե... ասում. չերևում է վոր քաջ տղա յե: Սկյանը վոգևորվում է: Նրա սրտում բռնկած կռիվը վերջանում է կոմյերիտական զինվորականի պարտաճանաչության ուժի հաղթանակով:

Մի ժամից՝ հետո գնացքը կգա: Սկյանը սրբատարովի սպասում է:

Մալխի տամնչորսին, ցերեկվա ժամը 2-ին՝ մի բանակալին կամաց բացավ Ք գնդի դահլիճի դուռը և մտավ: Զինկոմը զեկուցում էր միջազգային դրության մասին. ուշացած դահլիճ մտնող բանակալինը նստեց յետևի շարքում ու լսողությունը լարեց:

Զինկոմի պղնձահնչուն ձայնը կաշկանդել էր բոլորին: Նրա արտասանած բառերը, ինչպես հաղթանիստ գնդակի վրա իջնող ավտոմատ մուրճի հարվածներ, ուժեղ են, ճնշող: Հազարավոր բանակալիներ, վոնց մի մարդ, նայում են մի

կետի՝ զեկուցողին. իսկ մեկը, զեկուցողը՝ բոլորին։

Վերջում, վորպես զեկուցողի կոչին սլատասխան, դահլիճում զնգզնգաց ուրախ, մենք կկռվենք—քաջերգը։

Զինկոմը վաշտապետների հետ դուրս եր գալիս դահլիճից։

— Ըսկեր Սեյան, դուք արձակուրդ չե՞ք գնացել, — դահլիճի դռան մոտ նկատելով հարցրեց զինկոմը։

— Գնացել եյի, բայց դժուր չհասած՝ վերադարձա։

Զինկոմը հետաքրքրվեց։

— Գուցե ձեզ մի փորձանք ե սլատահել։

— Ձե, փորձանք չե, վոչինչ լինձ չի յեղել, բայց Շ... կայարանում եյի, վոր Արկուսի կողոպտման լուրն ստացվեց, մտածեցի՝ դուցե գունդը շարժվում ե, կուշանամ, մի նամակ գրեցի մորս ու յես վերադարձա. — նա տասց ու ժպտաց։

Զինկոմի դեմքը պայծառացավ։ Նա մոտեցավ, շոյեց Սեյանի թիկունքն ու հպարտացած գոչեց.

— Կեցցե իմ Սեյանը, հարկավոր ե այս փաստն արձանագրել վորպես դասակարգւիլն մեր թըշնամուն պատասխան։

Զինկոմը Սեյանին հայտնեց, վոր վաղն ան-

միջապես մեկնի գլուղ, հիվանդ մորը տեսության.
Իսկ արձակուրդը կհաշվեն վաղվանից:

Մալխի տաան և հինգի առավոտյան Սևյանի
ընկերները պատրաստվում ելին նրան ուղեկցել
մինչև կայարան. հենց ուղում ելին զորանոցից
դուրս գալ, վոր Սևյանի անունով ստացվեց մի
հեռագիր:

«Յեղիկ, մայրդ մեռավ, շուտ յեկ:

«Քույր Շուշիկ»:

Զորանոցը Սևյանին թվաց՝ թե պտտվում
ե անիվի նման... Նրա աչքերը լճացան. նա հեն-
վեց զորանոցի դռան հոյակապ պատին ու յերեսը
ծածկեց...

ՄԱՔՍԱՆԵՆԳԻ ՎՈՐԴԻՆ.

Սահմանապահ զորամասի քաղբաժնի պետը ծխամորճը բերանը դրեց, լալն կուրծքը հենեց գրասեղանի ծալրին ու կապույտ աչերով դիմացը բազկաթոռին նստած շարքային կարմիր-բանակալինի հայացքները բռնեց:

— Ընկեր Բոխյան, պետիդ և ընկերոջդ մոտ ես գտնվում, բոլորովին մի քաշվիր, համարձակ չեղիր. ի՞նչպես պատահեց այդ դժբախտությունը, դիտավորյալ կերպով կրակեցիր:

Բոխյանը թուխ ու թավ ունքերը խոժոռած կարճ պատասխանեց.

— Ընկեր պետ, վորպես սահմանապահ կարմիր-բանակալին, չես միայն իմ պարտքս եմ կատարել, ի՞նչպես թե դիտավորյալ կերպով...

— Ձեղավ, Գրո ջան, դու հուզվում ես. դարձյալ կրկնում եմ, չես քեզ համար և պետ եմ և ընկեր. ազատ պահիր քեզ ու պատասխանիր. — գիտելիր, վոր քո հայրը մաքսանենդ ե: Սիրելի Գրո, ամաչելու վոչինչ չկա, խնդրում եմ ընկերոջդ առաջ սիրտդ բանաս. քո և հորդ մեջ ի՞նչ թշնամություն ե չեղել:

— Մեր մեջ անձնական լուչ մի թշնամութիւն չի լսելու. — պետի ժպտաւիայ աչքերին ծանր նայելով, ջղադրգին մատերը ճմուելով պատասխանեց լերիտասարդ կարմիր-բանակալինը. — յետ ու հալըս միմիայն մտածելակերպով ու հայացքներով տարբեր մարդիկ ելինք, հակառակորդներ:

Քաղբաժնի պետը լրջացավ: Մի վայրկյան նրա դեմքի ժպիտը անհետացավ, ու խորաթափանց հայացքները սուգեց հուզմունքից դողացող շարժային բանակալինի մթապատ աչքերի հատակը: Պետը զինվորի կրակոտ աչքերի հատակում ուրախութիւն ներշնչող մի բան գտավ, նրա դեմքը կրկին պայծառացավ, դուրեկան ժպիտը աչքերում խաղացնելով խոսեց.

— Միրելի Բոխյան, այժմ ինձ ան պատմիր, թե լճրբ և ի՞նչպես լսեցի, վոր հորդ հետ ձեր հայացքների տարբերութիւն պատճառով ընդհարվեցիք:

— Ընկեր պետ, անհարմար դրութիւն մեջ եք դնում ինձ:

— Գրո, անհրաժեշտ ե, պետք ե պարզենք այդ հարցը:

— Յերկար, շատ լերկար պատմութիւն ե. ի՞նչպես պատմեմ:

— Գուցե գրավոր պատասխանելիր. — կրկնեց պետը:

— Կարող եմ. — պատասխանեց Բոխյանը. —
յես գիտեմ, պետա ցանկանում ե պարզել իմ
դեմքը, շատ ուրախ եմ, մի բավականին ընդար-
ձակ բացատրություն կգրեմ ու կներկայաց-
նեմ: Անհրաժեշտ ե իմ դեմքս պարզել, անհրա-
ժեշտ ե: Ձե՞ վոր յերկրի դռների բանալիները
սահմանապահներն ձեռքին ե գտնվում:

Քաղբաժնի պետը ժպտաց. նա վրաքի կանգ-
նեց, մոտեցավ, Բոխյանի ձեռքը սեղմեց:

— Կարծում եմ՝ մինչև վաղն այս ժամանակ
կարող կլինես բացատրությունը գրել:

— Այո, կարող եմ:

Բոխյանը քաղբաժնի պետին հրաժեշտ տվեց
ու գնաց:

Հաջորդ օրը, ճիշտ նշանակված ժամին, սահ-
մանապահ Գրո Բոխյանը ներկայացավ քաղբաժ-
նի պետին: Պետը նրան շատ մտերմաբար ու
սիրալիք ընդունեց:

Բոխյանը սկզբում անհանգիստ եր. միջանի
վայրկյան լուռ նայեց պետի նկարագարդ պատե-
րով առանձնասենյակը (յերեկ նա բոլորովին
չհետաքրքրվեց այդ խնդրով), աչքով անցկացրեց
Հոկտեմբերյան հեղափոխության հերոսներին ու
շղերը հանգստացրած դարձավ պետին.

— Ընկեր Ազատունի, վերցրեք, ահա ձեզ
այն բացատրությունը, վորը յերեկ խոստացա

տախ: Կարդացե՛ք, կարի՛ք յեղած դեպքում, յեթե հրամայե՛ք՝ անմիջապէս կնեւրկայանամ, իսկ այժմ թույլ տվե՛ք ձեզ մենակ թողնեմ:

Գրոն ասեց ու մի մեծ ծրար մեկնեց քաղբաժնի պետ Ազատունուն: Պետը հիացած նայում էր Բոխյանին. զինվորականի գեղեցկութունն ունի՝ բարձր բոյ, լալն թիկունք, դեմքի լուրջ ու վճռական արտահայտութիւն: Պետը նայում էր ու մտածում.

— Ձե, յերբեք, յերբեք այս մարմնի մեջ անազնիվ սիրտ չի լինի:

Նա ծրարը վերցրեց, նայեց, նայեց, ժպտաց ու պատասխանեց.

— Կարող եք գնալ:

Բոխյանը պատվի վերցրեց ու դուրս յեկավ:

Քաղբաժնի պետը մենակ մնաց. նա ծրարը պատռեց, միքանի անգամ միջի գրության վերջն ու սկիզբը դիտեց, ծխամորճի ծայրը բերանը քաշեց ու բերանից քուլա-քուլա ծխի մալանչներ բաց թողնելով՝ հոնքերը խոժոռած կարդաց.

«ԱՍՖԽՀ հարավային շրջանի սահմանապահ գորամասի ֆաղրածնի պետին.

Սահմանապահ բանակային Գրո Բոխյանից.

Բացատրութիւն մի մաքսանենգի սպանութիւն առթիվ.

Ընկեր պետ,

Ներեցեք ինձ, հարկադրված եմ բացատրությունս չերկար գրել ու կանգ առնել մի շարք մանրամասնությունների վրա, վորոնց միջոցով միայն դուք լրիվ գաղափար կկազմեք իմ մասին, ու դեմքս կպարզվի ձեզ համար: Բայց չե՞ վոր ձեր ցանկությունն ել հենց այդ ե:

Դուք լավ ծանոթ եք մեր գյուղին՝ քերծերի վրա թառած իմ ծննդավայր Մոշուտին: Դիտեմ, վոր սահմանամերձ այդ գյուղում դուք միքանի անգամ լեղել եք: Ձեզ արդեն շատ լավ հայտնի չե, վոր սահմանամերձ գյուղերում մաքսանենգները քիչ չեն լինում: Իմ ծննդավայր Մոշուտը, վորպես սահմանամերձ գյուղ, անցյալներում մաքսանենգների բուն եր: Մինչև հեղափոխությունն այդ գյուղի բնակչության ճնշող մեծամասնությունը մաքսանենգությամբ եր զբաղվում: Հայրս, վորպես մոշուտեցի, չերիտասարդ հասակում հայտնի մաքսանենգ եր: Նա այդ արհեստով բավականին հարստություն եր դիզել:

Լավ եմ հիշում. սահմանապահ կազակները, մասնավորապես հրամանատարները հորս հետ մոտ բարեկամներ ելին ու նրան լայն աջակցում ելին հաջող գործելու համար:

Հայրս ամբողջ շրջանի տերն ու տնորենն եր,

նրա համար որե՛նք, պրիստավ ու վախ չկային: Հայրս մի սնդուկ լիքը փող ունեւր: Մոշուտում ծուխ չկար, մարդ չկար, վոր նրան պարտ չլինեւր. հորս ահից դողում ելին: Փողը նրան ամենակարող եր դարձրել:

Յես անչափ գսող ելի, հպարտ ու չար բնավորությամբ մի պատանի: Հորս անսահման ուժն ու կարողությունը դրդում ելին ինձ հասակակից ու նուճնիսկ ինձնից մեծ տղաների ծեծել, հայհոյել, ծաղրել: Սիրտս ուրախանում եր, յերբ հորս տեսնում ելի գլուղամիջում մի պարտապանի ծեծելիս, յերեսին թքելիս: Վա՛յ են պարտապանին, վոր մուրհակի ժամկետը լրանալուն պես հորս չեր ներկայանում:

Սոսկալի, զզվելի, տխուր, անհաճելի վերհիշումներ:

Ընկեր պետ, յեթե հնարավոր լինեւր, տխուր այս պատմությունը յես յերբեք, յերբեք չելի գրի: Բայց խոսք եմ տվել ձեզ դեմքս պարզելու, պետք ե կատարեմ:

Չորս տարի յեր, ինչ գլուղական դպրոցն ելի հաճախում: Բայց յերկրորդ բաժանմունքից առաջ չելի գնում: Բացարձակապես սովորելու ցանկություն չունելի. հարուստի տղա յեմ, ինչ կարիք կա կարդալու:

Սակայն, ընկեր պետ, հայրս սարսափելի

խիստ մարդ եր ու նկատելով, վոր գլուղական դպրոցում վոչինչ չեմ սովորում, մի որ ճաշի ժամանակ հոնքերը կիտեց, խեթ արավ, նայեց ինձ ու մռայլ ասեց.

—Գրո, իմ համուսնը դու հողին ես հավասարեցնում. անշնորհք ես, չես կարդում, ամոթ ա, վոր ինձ նման մարդու տղան չորան մնա: Ձե, քեզ պետք ա մեկի հետ ուղարկեմ Բագու, մի փեշակ սովորես: Գնա, բալամ, զնա մի փեշակ սովորի: Գիտեմ, վոր հալստությանս գլխին շուր կխմես ու տկլոր են կողմին կկանգնես: Գնա, քոնը փեշակ սովորելն ա:

Հորս այս խոսքերը ճիշտ ու մանրամասնությամբ եմ հիշում: Հենց այս վայրկյանին ինձ թվում ե, թե նրա խռպոտ ձայնը նոր հնչում ե ականջիս տակ:

Կարծեցի, թե հայրս հանաք ե անում, կամ վախեցնում ե, ուշադրություն չդարձրի: Սակայն դեռ չորս որ չանցած՝ մի ուրբաթ որ գլուղամիջից նա տուն լեկավ ու մորս պատվիրեց, վոր ինձ պատրաստի կիրակի ծեզին Բագու ճանապարհելու:

Գլուխս շշմեց: Լաց լեղա, բայց զուր եր: Մորս միջամտությունն ել չոգնեց: Համառ հայրս իր խոսքի տերն եր, պետք ե կատարեր: Յեվ

յեսա աչսոր շատ ուրախ եմ, վոր նա չլսեց ինձ
ու մորս ու համառելով իր խոսքը կատարեց:

Մեծ պատերազմի լերկրորդ տարվա սկզբին
եր: Դառն արցունք թափելով հրաժեշտ տվի
մորս, միակ փոքրիկ չեղբորս, վորին ալկա
չտեսա, համբուրվեցի հասակակիցներիցս միքա-
նիսի հետ ու մեր գլուղացիներինց մեկի հետ
ճանապարհվեցի Բագու:

Բագվում հալըս ծանոթներ ուներ. մեր
գլուղացիներից կալին. հալըս նրանց հասցելով
նամակներ տվեց, վոր հետևեն ինձ, ու պատվի-
րեց անպատճառ փականագործի կամ տոկարի
մոտ աշակերտ մտնեմ:

Արցունքը աչքերիս հասա Բագու:

Ծանր, շատ ծանր սալավորութուն թողեց
ինձ վրա նավթաներկ. բազմամարդ աչդ քաղաքը:
Ուր վոր նայում ելի, ծուխ, ծուխ ու մեկ ել
ծուխ: Ուր մնացին անտառապատ, կանաչ ու
կապույտ մեր լեռները, հարցնում ելի յես ինձ ու
հեկեկում:

Մեր գլուղացիներից վոչվոք չեր հավատում,
վոր յես պետք ե աշակերտ մտնեմ. կարծում
ելին, թե հալըս ինձ ման գալու չե ուղարկել:

Մի շաբաթ չանցած հորս ծանոթները Բա-
լախանում լերկու տարվա պայմանով փականա-
գործի մոտ աշակերտ տվին ինձ:

Բախտա կապեցի միշտ մութ ու թանձր, ծխա-
թխալերով ծածկված, դժգուշ, մազուլթապատ,
գիշեր ու ցերեկ ահարկու դղրդացող գործա-
րանի հետ:

Այդ խավար աշխարհի ողբ շնչել չեցի կա-
րողանում: Մի շաբաթ, ամբողջ մի շաբաթ ջուր
չխմեցի: Հացից անգամ նավթի հոտ եր գալիս:

Հորս հայհոյում, անուժ ատամներս կրճատց-
նում ելի...

Բախտն ինձ կամաց-կամաց հաշտեցնում եր
այդ սև պայմանների հետ:

Մեր գործարանը պատկանում եր մի հայ
հարուստի: Փականագործական բաժնում, ճիշտ
ե, անչափահաս աշակերտներ կալին, բայց իմ
տարիքին վոչ մեկը չկար. տասնհինգ տարիս դեռ
նոր եր բոլորել:

Սոսկալի ծանր աշխատանք ելի կատարում:
Ընկերներին դեղնած, նիհար ու թախծոտ աչքե-
րը, նրանց վոսկրացած դեմքերը, հոգնած նալ-
վածքները շատ խորն ելին ազդում պատանեկա-
կան շղերիս վրա: Յերբեմն նաչում ելի նրանց ու
սոսկում: Միթե յես ել պետք ե հյուծվեմ այդպես:

Որական 10—12 ժամ աշխատելուց հետո
յերեկոնները դառնում ելի տուն ու ջարդված մար-
մնով ընկնում թախտին: Պառկելուն պես իսկուշն

աչքերս կուլ ելին գնում, իսկ առավոտները վար-
պետս ծեծով եր արթնացնում:

Ընկերներինս պես աստիճանաբար յես ել ելի
հյուժվում, մաշվում:

Անցավ մի տարի:

Հորս նամակ չեյի գրում, քար սիրտը կկակ-
դի, կթղահարվի և մի որ նամակ կստանամ, թե՛
Գրո ջան, Բագուն թող յեկ: Բայց, ընկեր պետ,
յես կատարյալ միամիտ ելի: Նա այնքան անջի-
գարն եր, վոր գոնե մի անգամ չհետաքրքրվեց
ինձնով, իմ դրությամբ: Միայն մայրս եր յերբեմն
նամակ ու մանր-մունր ուտելեղեններ ուղարկում:

Կարծում եմ՝ այս մանրամասնությունները
ձեզ, ընկեր պետ, չեն ձանձրացնի: Սրանք իմ
հոգեբանության կազմակերպման գործում մեծ
դեր են կատարել:

Վերջապես հիմար մտքերիցս հրաժարվեցի:

Մի տարի ևս անցավ: Շուտով փոխ-վար-
պետ կլինեմ:

Գյուղից յեկողները տգեղ պատմություններ
եյին պատմում հորս մասին:

Գյուղում աշխատող ուժ չի մնացել, բոլորը
քշել են պատերազմի դաշտը: Գյուղը մերկանում
ե, քամվում, աղքատանում: Բոխունց Սահակը
քամվող գյուղի սիրտը մտած վերջին կաթիլ ա-
րյունը ծծում ե, վողջ գյուղն իր տունն ե հավա-

քում: Ահա գլուղից յեկողները, պատմածները համառոտ բովանդակութունը:

Միբայ մղկտում եր, դողում. մարմինս փշաքաղվում եր, յերբ լսում եյի հորս արարքները մասին բարձրացող այդ բողոքները:

Վորքան հեռվից ու վորպես ոտար ելի նայում հորս, նույնքան նա ալլանդակված եր յերևում ինձ:

Այնպես, ինչպես գործարանատերն եր յերկաթե քաղաքում իմ և ինձ նմանների կյանքը մաշում, ուժերը հասում, ճիշտ նման մի խոշոր չարիք ել իմ հարազատ հայրն եր հողի մշակի համար:

Յես այդ զգում եյի և սրտով հեռանում, միանգամայն հեռանում նրանից:

Հա՛, ներողութուն, ընկեր պետ, նշանավոր մի խնդրի վրա կանգ չառա: Յերկրորդ տարում յես արդեն շփում ունեյի հեղափոխական բանվորների հետ: Մեր փականագործարանում միքանի հոգի բալլեկիկներ կային: Ընդհատակյա աշխատանքի ծանր աշխ որերին շատ եմ նրանց համար գազեթներ ու գրքեր թագցրել կամ փոխադրել: Ինձ վստահում ելին ու շատ սիրում:

Փետրվարյան հեղափոխութունից հետո բալլեկիկները յերբ նկուղիներից առաջին հարկը

բարձրացան, յես սկսեցի կանոնավոր կերպով հաճախել նրանց ժողովները:

Հորս ու մեր գլուղի հետ կապերս մշտական կտրված ելի համարում: Սակայն կատաղի մի դժբախտություն վրա հասավ ու դրությունը փոխեց: Տասնյոթը թվի ամռանը, կովի յեռուն շրջանում, սե հիվանդությունը կծկեց ինձ, անկողին նետեց: Բժիշկները հայտնեցին, վոր պետք է ոգափոխություն կատարեմ: Նրանք խորհուրդ տվին, վոր անպատճառ գնամ մեր գլուղը:

Իհնչ արած, պետք է բժիշկների պահանջը կատարելի: Ճիշտ յերեք տարի Բագվում մնալուց հետո՝ ծանր հիվանդ. վոսկրացած ուղեորվեցի գլուղ:

Չորս որ ճանապարհորդելուց հետո հասա գլուղ:

Ծնողներս բավականին սիրալիր ընդունեցին ինձ: Մայրս վզովս փաթաթվեց, թշերս, ճակատս, աչերս պաչեց ու լաց յեղավ: Մոր սրտի հուզմունքը միայն լացով է հանգստանում: Հայրս գլուխս գրկեց, ճակատս համբուրեց ու բարի գալուստ ասեց: Վոչինչ, ջերմ ընդունելություն եր, սակայն, ընկեր պետ, հենց առաջին վայրկյանից իմ ու հորս մեջ մի հսկա անդունդ նկատեցի: Հայրս դեռ նույն մարդն եր՝ բարձր բոյով, հաստ, փորը լիքը, փայլուն վոսկեջրած գոտին կապած,

խշխշան չուխան հագին, ճարպոտ աչերով, թավ ու յերկար բեղերով: Յերեք տարում նա մազաչափ անգամ չեր փոխվել: Այդ մարդու մեջ հարգատուրթյան չնչին նշույլ անգամ չգտա:

Շատ սրտաուռ լաց չեղա, չերբ իմացա, վոր միակ փոքրիկ յեղբայրս մահացել է:

Ուրեմն այս տան ոջախի ծուխը չես պետք ե շարունակեմ ծխել: Վոչ մի դեպքում:

Յերկու շաբաթ չկարողացա սառնից դուրս գալ. հիվանդութունս սաստկացել էր: Փոքրիշատե լավանալուց հետո՝ հենց անկողնում պառկած՝ սկսեցի կարդալ. Բագվից բերածս գրքերից ելի կարդում. մեր պալքարին վերաբերող գրքուկներ: Հայրս գիրք կարդալիս խեթ ու չաբազուշակ հայացքներ եր նետում գրքի վրա և փնթփնթում: Մալրս մի որ հայտնեց, վոր հայրս նեղանում ե, թող դատարկ, ախմախ գրքեր չկարդամ. «Հորդ աչքից ընկնիլ մի», խրատեց մալրս: Յես միայն ծիծաղեցի: Մալրս նեղացած հեռացավ, ու նկատեցի, վոր գնալիս աչերը սրբում ե: Ի՞նչ անեմ, կյանքի հզոր ալիքը նետեց ինձ այստեղ, տեսնե՞ք՝ վաղը ինչ կլինի, մտածեցի ու զգացի, վոր իմ լացս ել ե գալիս: Յերեսս փափուկ բարձի մեջ թաղեցի:

Անիծվիս դու, հիվանդութունս...

Հիվանդութունս դարձյալ սաստկացավ ու

մի շաբաթ շարունակվեց: Կրկին կազդուրվելուց հետո յերբ մորս խնդրեցի, վոր գրքերիցս մեկը բերի կարդամ, նա լաց չեղավ: Ի՞նչ ե պատահել... գրքերս...

— Գրքերդ ալրվել են, ալրվել, — պատասխանեց մայրս:

Աչքերս մթնեց...

Այնուհետև, ընկեր պետ, մեկ ել վոր ուղքի չեկա, տասնութ թվի մալիս ամիսն եր. ութ ամիս մերձիմահ պառկել ելի:

Կազդուրվեցի ու տնից դուրս չեկա, դուրս չեկա գլուղամեջ, լույս աշխարհ... Թվում եր, թե հենց այդ ժամին բոլորովին նոր ե՝ մի չերկրից եմ չեկել, վորտեղ այս գլուղին նմանող վոչինչ չկա: Մարդիկ հացի չեն նստում զինված, մեկը մյուսի տուն ե գնում հրացանը ձեռքին, ամեն տեղ զենք, բոլորը զինված:

Գլուղ դուրս չեկածս առաջին ուրը լսեցի, վոր ոռոսական զորքերը բոլորը քաշվել են գնացել, տաճիկները հասել են մեզ, հալկական կառավարութուն ե կազմակերպվում, ու բոլոր հայերը դաշնակցական են գրվում:

Բալլշակիկների մասին վոչ մի խոսք:

Մնացի շշմած: Խորթ, միանգամայն ինձ խորթ զգացի մինչև ատամները զինված դաշնակցական այդ մթնոլորտի մեջ:

Ներողութուն, այժմ հորս մասին:

Փաստորեն սահմանապահութուն ու մաք-
սանենգութուն այլևս չկար: Հայրս զբաղվում
էր առևտրով: Բայց ի՞նչ առևտուր, բացարձակ
թալան էր:

Ընկեր պետ, սով էր, զարհուրելի սով: Հայրս
սովորականից բարձր գներով՝ թղթադրամով ա-
մեն ուր, թեկուզ զրվանքաներով, հացահատիկ էր
գնում, ամբարում: Յերկու մեծ ամբար ցորենով
ու գարով լեցնելուց հետո վաճառել սկսեց:
Խեղճ ու կրակ գյուղացուն կես փութ հացահա-
տիկ էր տալիս ու մի գորգ, կարպետ, կամ յոթ-
ութ կտոր պղնձեղեն վերցնում: Յեվ դա համար-
վում էր առևտուր:

Հիվանդ, նիհար, անաշխատունակ ելի. տա-
ռապանքս ահռելի չէր: Հաճախ էր ջղաճնութունս
բռնում, վորոշում ելի թողնել, հեռանալ հորս
տնից, վոր ինձ ոձի բուն էր թվում. սակայն ու-
ժերս դավաճանում ելին: Վորքան ատում ելի
հորս, վորպես հասարակական մի չարիքի, վոչ
սլակաս ատում ելի և ինձ, վոր այդպիսի մի մար-
դու հաց եմ ուտում: Յեվ փոխանակ կազդուր-
վելու նիհարում, վոսկրանում ելի, սրտիս յեղած
յուղը հալչում էր:

Որ չէր լինի, վոր չես ու հայրս չընդհար-
վենք: Նա վաղուց գիտեր իմ դավանանքի մա-

սին. դեռ չես Բագվում՝ նա լսել եր, վոր ալեւս իրենը չեմ:

Մեր ընտանիքում կյանքը վաղուց եր դառնացել: Հորս ու մորս փոխհարաբերությունը վատացել եր: Մայրս տղամարդու չափ գորեղ կամքի տեր ու գործնական կին եր՝ անվախ, համարձակ բնավորությամբ: Վերջին տարիներում հայրըս անբարոյական մի հատկություն ել եր ձեռք բերել: Նա գիշերները գնում եր այս կամ այն գինվորի միակ մնացած կնոջ դուռը ծեծում: Գլուղում փախում ելին, վոր նա միքանի կանանց հետ հարաբերությունների մեջ ե:

Մայրս սկսանջեց ամուսնուց, վոր նա գազաթնակետին հասած անբարոյականությունը թողնի, կամ բաժանվեն: Կնոջ սպառնալիքը հորս միքիչ ուշքի բերեց, նա գիշերները դուռ ծեծելը թողեց: Թողեց... դոնե մայրս չեր կարողանում բռնել:

Ընկեր պետ, դե դուք չեղրակացրեք, թե նման պայմաններում վորքան ծանր հոգեկան տանջանքներ կրած կլինեմ: Քաղաքական կյանքից կտրված լինելս ու մերոնցից տեղեկություն չունենալս ուղղակի խեղդում ելին ինձ:

Ասում ելին, իբր թե Հայաստանի կառավարություն ե կազմակերպվել, սակայն այդ կառավարության մասին մեր շրջանում գեթ չնչին գաղափար չունեցին:

Հեղափոխութիւնը գլուղի հին վարչական կարգերը «փոխել» եր, բայց նոր կարգերը հնից ել խալտառակ ելին: Ով ուժ ուներ, ով ձեռքին սուր ու հրացան ուներ, վոչ մի որենք չեր ճանաչում:

Սիրտս միայն միքիչ մխիթարվում եր նրանով, վոր կովի դաշտից վերադարձող զինվորները հեղափոխական տրամադրութիւն ելին գլուղ բերում: Նրանցից շատերը հին պարտքի փոխարեն հորս ատրճանակ ելին ցուց տալիս: Բայց կարիքը, սոսկալի կարիքը հորս միշտ հզոր եր պահում:

Կարիքի ճիրաններում թպրտացող գլուղը զարթոնքի մի ցնցում գործեց:

— Բայց լեւինները լեկել, մոտեցել են, ժողովը դին խաղաղութիւն ու կշանք են բերում... հողերի հավասարեցում.. մահ հարուստներին, թալանչիներին. — ընկեր պետ, այս բոլորը միայն մի որում, միայն մի առավոտ լսեցի:

Յերագումս հո չեմ, իսկապես մարդիկ ճիշտ են խոսում, բայց լեւինները, մերոնք մոտենում են, թե՛ խոսողները փորձում են ինձ. գուցե հալըս ե սովորեցրել: Բայց չե, կարծես ճիշտ ե, շատերն են խոսում, — խոսում եմ ես լինձ հետ ու ալանջներս սրում շատ բան լսելու:

Ովքեր այս նշանաբանները նետեցին, անպատ-

ճառ պրոպագանդիստներ են յեկեղիցերն ձերոնք մոտեցել են... մոտեցել են, հոտը բուրում ե... մտածում եմ ու թևավորվում, ուրախանում:

«Ուվքեր են բայլշևիկներ ձմախն լուրեր բերել», հարցնում եմ հեղափոխական տրամադրութուն ունեցող գլուղացիներին, սակայն դրական պատասխան չեմ ստանում:

Զգում եմ, վոր նրանք իմ մասին կասկածում են, ու այդ կասկածանքները շիգյարս դանակում են:

Վերջապես իմացա: Հայրս յերեկոյան սրտնեղած տուն յեկավ ու գանգատվեց: Յերեք որ առաջ, Զ... գավառից զինված յերկու հոգի գլուղ են գալիս, կոմիսսարին ներկայանում ու հավատացնում, վոր Նժդեհի զինվորներին են, յեկել են տեղի դիրքերին ծանոթանալու: Կոմիսսարը դրկաբաց ընդունում ե նրանց, հյուրասիրում, լավ պատվում ե, բայց վերջում պարզվում ե, վոր նրանք բայլշևիկ լրտեսներ են, յեկել են վորսի: Հենց վոր գաղտնիքը բացվում ե տղերքը ճղում են:

— Ուրեմն անփորձ գնացել են, — ուրախացած հարցրի հորս:

— Այո, նրանք գնացել են, բայց նրանց կողմից կաշառվածներին պիտի մաշկենք:

«Մերոնք գալիս են», վորորաց սիրտս: Զարմանալի փոփոխութուն, — յերակներումս արջան

ուժեղ հոսում զգացի: Գլուղը չերբեմն պատվում
եր աչքիս ու մի տեսակ կարմիր գույն ընդունում:
Ո՛ւր են, ուշանում են...

Առաջին պրոսպեկտները փախստից հե-
տո Մոշուտը փոթորկվեց: Ռազմաճակատը թրջա-
կան գլուղերի սահմաններից փոխադրվեց մեր
գլուղի սիրտը:

Գլուղը լարված, կրակի պատրաստ մի թըն-
դանոթի չեր նման. բավական եր, վոր մեկը ձգա-
նը քաշեր, իսկույն վորոտը չերկինք կբարձրանար:

Ընկեր պետ, դուք պաշարում հասունացած
բալլընիկ եք կարծում եմ, շատ լավ կհասկանաք,
թե ինչպիսի հոգեկան ապրումներ ունեցած կը
լինեմ ալդ որերին:

Կյանքը և առողջութունը չերբեք ինձ հա-
մար աչքան թանգ չեին չեղել, վորքան գլու-
ղում բալլընիկյան նշանաբանների տարածումից
հետո թանգացան:

Ուզում եմ ապրեմ, շուտ, շատ շուտ առող-
ջանամ, կազդուրվեմ, մեծ գործին պետքական
լինեմ:

Դաշնակցականները կատաղի պաշտոն սկսե-
ցին բալլընիկների դեմ: Հազար գույնի ստեր ու
ալլանդակութուններ ելին պատմում մոտեցող
մերոնց մասին:

— Բալլընիկ ասելով պետք է հասկանալ գա-

զան, մարդակեր, — ասում եր զինված մի տերտեր...
Նիլոլ թագավորին ու նրա են նախշուն աղջիկ-
ներին բալլշիկները մորթել են ու կերել: Բալլշիկ-
ները անհավատ թուրքերից ել վատթար են:
կրոնք, ավետարան, ժամ, պատարագ չեն ընդու-
նում, աստված կտրի նրանց քոքը:

Դաշնակցականները կոչ ելին անում գլու-
ղացիներին, վոր մեծ ու փոքր, տղամարդ ու կին
կազմակերպվեն ու կռվեն բալլշիկներն դեմ:

Հակաբալլշիկյան պաշարի ղեկավարներից
մեկն ել հայրս եր: Ի՞նչ ելի կարող անել քաղցր
պաշարի համար, — թուլլ վատառողջ, սիրտս ու-
զում եր պալթել: Մյուս կողմից ել, ընկեր պետ,
ջահելութունս եր ինձ խոնգարում. ընդամենը
տասնիններ տարեկան ելի: Գլուղի միջավայրում,
դուք ել գիտեք, վոր ինձ նման ջահելին քիչ են
մարդի տեղ դնում:

Վերջապես գլուղում յեռանդուն աշխատող
բալլշիկներն բունը գտա. նրանք ութ հոգի ելին.
միքանիսը (ղեկավարները) Բագվից վերադար-
ձած բանվորներ ելին, իսկ մյուսները հինգ-վեց
տարով զինվորության մեջ փտած չքավոր գլու-
ղացիներ:

Սկզբում նրանք ինձ չեյին հավատում, խու-
սափում ելին, տանջվում, վոր մի կերպ ձեռքիցս
ազատվեն: Յեվ նրանք լավ ելին անում: Հավա-

տալու բան չեր, վոր հորս նման հարուստի տղան սզնիվ բալլշիկ կլինի: Բայց գործով համոզեցի նրանց, վոր իսկապես նվիրված եմ: Ընկեր պետ, շատ ե լերկարում բացատրությունս, բայց հնար չկա, պետք ե գրեմ, ուզում եմ պատմել, թե ընկերներին ինչով հավատացրի, վոր չես հավատարիմ եմ իրենց: Դա կստարլալ մի հաջողություն եր ինձ համար, քաղաքական աշխատանքիս առաջին քաղցր պտուղը, մի պտուղ, վորի համը չերբեք չեմ մոռանա:

Դեպքն այսպես պատահեց:

Սրտատրոփ սպասում ելինք Ռուսաստանից լեկած մի բալլշիկ ընկեր տեսնել, վորն ավելի կվողևորեր մեզ. սպասում ելինք, բայց նրանք ուշանում ելին:

Հայրս ձեռքերն արնի մեջ շաղախած գործում եր. նա տեղեկություն չուներ, վոր չես, մերոնց հետ կապված, գործում եմ:

Քսան մեկ թվի հունվարի վերջերին, ցուրտ, բքաշունչ մի ուր, իրիկնադեմին, չորս լերիտասարդ տղամարդ ու մի կին կապուտած բերին ու մեր գոմում բանտարկեցին, վորպես ապահով տեղ: Հայրս գոմի բանալին գրպանումը լերեկության պառկեց քնելու: Ի՞նչ անել, ի՞նչպես ազատել ընկերներին. վաղը նրանց անպատճառ կը գնդակահարեն... մտածում եմ ու խելագարու-

Թյան չափ ինձ կորցրած, ջղախուլությունիցս մատ-
ներս կրծում:

Տեղական ընկերները մի շշուկով հայանեցին,
թե վորոշված ե ձերբակալվածներին ազատել, ու
գործը հանձնարարվում ե ինձ, սեփական արչան
գնով պետք ե փրկել նրանց:

Յեթե մինչև լուսաբաց չկարողացա ազատել
նրանց, ինքնասպանություն կգործեմ— վորոշեցի
յես:

Յերկար մտածելուց, տառապելուց հետո
պայծառ մի հիշողություն ուղեղս լուսավորեց:
Փոքրիկ, դեռ չթուլ տարեկան ելի, վոր մեր
գոմը շինվեց. յերկու դուռ ունեւր... մեկը դեպի
մեր տան կողմն եր նայում, վորը այժմ էլ մնում
ե, մյուսը բացված եր յետևի կողմից՝ դեպի ձորը:
Հենց առաջին տարին ձմեռը, ձորի կողմի դռնից
յեզները դուրս գալու միջոցին մեկը մյուսին հրե-
ցին ու թոյ յեղան, սատկեցին: Հայրս այդ
դուռը փակել տվեց: Այո, շատ լավ եմ հիշում,
կրապատ չե, հենց հասարակ ցեխապատով ե շին-
ված այդ դուռը, հեշտ կքանդվի:

Հայրս հենց վոր քնեց, մորս յեղելությունը
պատմեցի և խնդրեցի, վոր ողնի: Մերժեց նա:
Հավատացրի, վոր ինքնասպանություն կգործեմ,
յեթե բանտարկվածները չազատվեն այս դիշեր:
— Յես միայն հորդ կհետևեմ, ինչ ուզում

եա, արա,—ասեց մայրս: Ուրախությունիցս փաթաթվեցի մորս, ճակատը պաշեցի ու տնից դուրս լեկա:

Մութ չերեկո չեր, ամպերը չերկնքում թառած:

Միքանի վալրկյան գոմի չորս կողմը շրջեցի, հեռվից դիտեցի մեջքը դռանը դեմ տված, ննջող պահակին ու բահը ձեռքիս անցա գոմի չեռեր:

Կես ժամ տևեց, մինչև գոմի դուռը կիսաշափ քանդեցի և ներս մտա:

Ներս մտա և իսկուհն նրանց կապանքները արձակեցի: Բոլոր ընկերների հետ համբուրվեցի: Ժամանակը շատ եր թանգ, գոմում խոսելը վտանգավոր եր: Նրանց գոմից դուրս տարա և ցուլց տվի փախչելու համար հաջող մի ճամպա:

Խավարը ցանկալի չեր այդ գիշեր: Նրանք կրկին համբուրվեցին ինձ հետ ու մտան գլուղի միջև հոսող գետի հունը:

Յես դարձա տուն:

Մյուս ուրը գլուղը դըրդաց: Բոլոր կասկածելի մարդիկ (թվով տասնչորս հոգի) ձերբակալվեցին: Յեվ զարմանալին այն ե, վոր մեր դործող ընկերներից վաչ մեկը չձերբակալվեց: Մերոնք աշխատում ելին վերին աստիճանի գգուշ. ձերբակալվածները գլուղի չերիտասարդության այն տարրերն ելին, վոր ժողովներում կամ զանազան

զրուցների ժամանակ բալլըկական մտքեր ելին արտահայտում, սակայն գործնական աշխատանք չերբեր:

Ձանազան վկայությունների միջոցով հաստատվեց, վոր ձերբակալվածները մեղավոր չեն, ու կրկին ազատ արձակվեցին:

Իսկ ով ե գոմը քանդողը: Այս հարցը բոլորի համար անհայտ եր, անլուծելի, բացի հորիցս:

— Շան կաթը ծծած, վհնց ես են գողերին փախցրել, կաշիդ կմաշկեմ.— դեպքի չորրորդ յերեկոյան տուն մտնելուն պես, վտոր գետնին զարկելով բղավեց հայրս:

Լռեցի:

— Հարկավոր ե նրանցի փոխարեն քո գլուխը կտրել, — կրկին վորոտաց հորս ձայնը:

Նա մոտեցավ, վոր ինձ ապտակի, չես իսկույն վրա հասա և տան մեջտեղում սյունից կախած հրացանը բռնեցի:

Հայրս մոնչաց ու հեռացավ:

Ընկեր պետ, խնդրում եմ չձանձրանաք: Թվածս չերևութներն են, վոր կազմակերպել են իմ հոգեբանությունը. նրանք են, վոր փորել են հոր ու վորդու միջև չեղած հսկա անդունդը, մի անդունդ, վորը միայն բացառիկ դեպքերում ե ստեղծվում:

Ի՞նչպիսի հոյակապ անդունդ...

Հայրս վերջնականապես համոզվեց, Վոր յես հակառակորդ բանակից վերադարձողը չեմ: Հինգ բալլերիկները փախուստը, Վորն, ինչպես տեսաք, յես ելի կազմակերպել, նա հրապարակ չհանեց. սակայն ինձ ճնշելու համար միշտ սպառնում եր: Ո՛վ եր նրա սպառնումից ահ զգացողը: Մահը քաղցր ե, յերբ սիրածդ գործի համար ես զոհվում. ծիծաղելով յերբ պատասխանում ելի հորս սպառնալիքին, թե պատրաստ եմ մեռնելու, նա բարկանում եր, կատաղում, հաստ պռոշներն ա-տամների տակ քաշում կրծոտում:

— Լակոտ, դոնե լռի, բարկացնում ես, Վոր ոջախիս սյունն իմ ձեռքով կտրեմ...

Մայրս փեշս քաշելով մի կերպ ինձ դուրս եր բերում տնից:

Մեր ընկերներից յերկուսն անհետացան, պարզ ասած՝ հակառակորդները գողացան:

Առաջին հարվածը ուժեղ եր. գողացվածները դեկավար ընկերներն ելին: Հենց նույն օրը ստույգ աղբյուրներից իմացա, Վոր հայրս տեղյակ չեր յեղել այդ վոճրագործությանը: Ի՞նչ եք կարծում, յես նրան Վողջ կթողնեյի:

Կովի այդ յեռուն շրջանում՝ վոգևորումից առողջութունս համարյա թե վերականգնեց, բավականին առույգ ելի զգում ինձ:

Միքանի ընկերների հետ անցանք մերոնց

կողմն ու յերկու ամսից հետո մի վաշտ կարմիր-
բանակալիններով հաղթական մտանք գլուղ:

Մեր սրտերի պես յեռուն, կարմիր գարնան
մի նախշուն որ եր այդ:

Բանակալին ընկերներից մի ջուկ տարա մեր
տուն:

Հայրս հիվանդ, անկողնում պառկած եր:
Հորս ընկերները դեպի Պարսկաստան փախու-
տի միջոցին ուզել ելին նրան ել տանել, բայց
նա չեր համաձայնվել. «Թող մնամ ու գլուխս իմ
ոջախի սալին դրած մեռնեմ», ասել եր նա:

Գլուղի նոր կազմած հեղափոխական խոր-
հուրդը գործում եր: Հեղկոմի կազմակերպման
հենց առաջին որը բռնագրավվեց ունևորների
մոտ յեղած հացահատիկն ու բաժանվեց սո-
վամահուկթյան մատնված չքավորներին: Հորս ամ-
բարների դռներն իմ ձեռքով բաց արեցի և ցո-
րենը բաժանեցի: Հայրս ականջներն ու աչքերը
փակում եր, վոր վոչինչ չտեսնի ու վոչինչ չլսի:

Յերեկոները, յերբ հասարակական աշխա-
տանքներից դառնում ելի տուն, հայրս իսկույն
ևեթ հայհոյանքի տոպրակը բացում եր: Նա հայ-
հոյում եր բալլեիկներին, վոր յեկան իրեն «հա-
լալ քրտինքով» ձեռք բերած հարստուկթունը
խլեցին ու տվին աղքատներին:

Լուռ սպասում ելի, մինչև վոր նա վերջաց-
նում եր իր հայհոյանքները:

— Հը՛, Հակոբ դալի (հորս բարկացնելու համար Հակոբ դալի ելի կանչում), ուշուհցդ վերջացրի՛ր. շատ լավ, դե մեկն ել լես ասեմ՝ դու լսիր:

— Անիծվի քեզ նման... բուլդ թաղ... եզուց չըլնի, մյուս որը կըլնի. «ասլան-բալասիքը» պետք ա վերադառնան ու բոլորիդ շան նման մորթուտեն, — ձեռքերը վեր բարձրացնելով ասում եր հայրս ու դրան ավելացնում.

— Շուն շան... տնիցս կորի...

Մայրս հորս պաշտպանում եր:

Ու նրան սիրտ եր տալիս՝ «Համբերի, սրանք միքանի որվա ղոնաղներ են»:

Տանն ինձ համար ամեն բան խորթ եր, ուտարոտի:

Հորս տան ծանր ողբ տանել չկարողացա: Հենց խորհրդալիցայից անապատում առաջին տարին ամռանը մշտապես հրաժեշտ տվի գլուղին: Ուղիղ մի տարի քաղաքում լեռնաթուղալին բանվորելի: Որերս շատ ուրախ ելին անցնում, հասարակական աշխատանքներով բեռնված աշխատում ելի:

Հաջորդ տարին, աշնանը կանչեցին ինձ բանակ: Յերկու տարի բանակումն եմ: Բանակում վարած կյանքիս մասին չեմ խոսի. դուք ինձնից լավ եք ծանոթ մեր կյանքին: Ամբողջ լեռեք ու կես

տարի հորս հետ վոչ մի հարաբերութիւնն չեմ
ունեցել: Այս տարի գարնանը, վորպէս սահմա-
նապահ կարմիր-բանակային ուղարկեցին ինձ
Մոշուտի պարետային շրջանը: Մեր զորանոցը
գլուղից դուրս ե, գիտեք դուք:

Հորս մի որ հանդիպեցի և չկարողացա
խոսաւիել. նա ճախատս համբուրեց ու լաց չե-
ղավ: Մինչև այստեղ գալը չգիտելի, թե հայրս
ինչով ե զբաղվում:

Բայց չելի չել կարծում, վոր նա խաղաղ
հողագործ դառած կլինի:

Մեր սահմանապահ ընկերներէից մեկը, չի-
մանալով, վոր մոշուտցի Հակոբ Բոխյանն իմ
հայրն ե, մի որ նրան ցույց տվեց ինձ ու ա-
տամները կրճտացնելով ասեց.

— Բոխյան, տեսնում ես են քավթառ գե-
լին. մեր շրջանի ամենախորամանկ մաքսանենգը
նա չե, եդ սատանին բռնել չի լինում: Ախ, թե
մի անգամ ճանկս կընկնես՝ հախիցդ կգամ, Աբա-
ղի մեջ կթողնեմ:

Յես կարմրատակեցի ու սկսեցի դողալ:

Միթե հայրս ելի մաքսանենգ ե, գող, ա-
վազակ, անբարոյական, նուհիսկ իր բավական
ծեր հասակում:

— Գրո, ի՞նչ պատահեց, դողում ես, — դար-
մացած հարցրեց ընկերս:

— Վոչինչ, — պատասխանեցի նրան:

Ամոթն ու նախատինքը խեղդում ելին ինձ: Ամաչում ելի ընկերներին շրջանում խոսել, հայտնել, վոր այդ խորամանկ մաքսանհնգը հայրըս ե:

Մի շաբաթ առաջ մի դիմումով խնդրեցի գործաւասի պետին, վոր ինձ փոխադրի ուրիշ շրջան: Դեռ դիմումիս պատասխանը չեկած, հորիցս նամակ ստացա. խնդրում եր ինձ տուն գնալ, գրում եր, վոր հիվանդ ե:

Յես տատանվում ելի. գնալ թե չգնալ, վերջապես շրջանի պարետից թուլլտվութուն խընդրեցի և գնացի:

Հայրս հիվանդ չեր: Նա կանչելու պատճառ համարում եր այն, վոր կարոտել ե ինձ, և շատ սիրալիլ կերպով ընդունեց: Ձգում ելի, վոր նա կեղծում ե:

Ճաշի նստեցինք: Նա խոսք բաց արավ իմ ժառաջության մասին: Նկատում ելի, վոր ամեն կերպ նա աշխատում եր խոսք դուրս քաշել ինձնից, թե գիշերը վոր ժամին, վորտեղ ինչ պահակներ են կանգնում, ինչ պայմաններում եմ լես սահմանապահ լինում:

Անպես ձեացրի ինձ, վոր իբր թե վոչինչ չհասկացա, ու անորոշ պատասխաններ տվի:

Ճաշից հետո ձիս նստեցի և շուտ-շուտ հեռացա ինձ տանջող այդ տնից:

Աստղապարդ սիրուն գիշեր եր: Ք փոստի
շրջանում, մենակ, հրացանը ձեռիս, մտազբառ
շրջում ելի: Ականջս ձենի չեր, սիրտս անհան-
գիստ:

Շրջում ելի, մտածում ու տանջվում: Ի՞նչ
սոսկալի արատ ե: Թվում եր, թե մաքսանենգը
յես ինքս ելի: Կարմիր բանակն ի՞նչպես ե մեզ
կրթում, ամոթ չե՞, վոր դավաճանում եմ:

Ի՞նչ կլինեիր իմ դրուժնունը, չեթե ընկեր-
ներս իմանալին:

Մտածում ելի ու ցնցվում:

Արագը կատաղի մոնչում եր և հաղթանիստ
ժայռերի փեշերը լիզելով առաջ եր սողում:
Լուսնյակի վոսկելույս շողերն ընկել էլին փրփու-
րաբերան գետի ջրերին ու սիրուն փալլվից-
նում ելին նրան:

Գետաբերանով անշշուկ քալում ելի: Հոգիս
ժայռոտ ձորով սրընթացող Արագի նման ալեկոծ-
վում եր: Շուտով հասա այն կետին, ուր գետի
հունը լախանում եր, դանդաղում, և ջրերը խա-
ղաղվում ու լուում: Ակունջիս ինչ-վոր շշուկ հա-
սավ: Նայում եմ լուսնի լուռի տակ, գետի մեջ
յերկու թե չերեք սև ստվերներ են յերևում, վո-
րոնք դանդաղ անցնում ելին դեպի մեր ափը:

Լարված նայում եմ ստվերներին: Ահա նրանք
յերկու ձիավորներ մոտեցան մեր ափին:

— Ո՛րքեր եք, կանգնեցեք, — վորոտաձայն գողացի յես:

Նրանք կանգ չառան: Յեւ ականջիս հասավ մի ծանոթ ձայն:

— Գրո ջան, անցիր, մի՛ կանգնիր, մենք ենք:

— Ի՞նչ, — մոնչացի յես, — այդ դու յես, հմ. ինչի՞ տեղ ես դրել ինձ... — և առանց յերկար ու բարակ մտածելու հրացանն ուղղեցի հենց այդ ձեն տվողի վրա:

Հրացանի վորոտի հետ սրտիցս դուրս թռավ ինձ տանջող ցավը և կուրծքս թեթևացավ:

Ներեցեք, ընկեր պետ, վոր բացատրությունս ձգձգված եր. ընդհանուր դրությունը ձեզ պարզելու համար այլ կերպ չելի կարող գրել:

Ք սահմանապահ զինվոր՝ ԳՐՈ ԲՈՒՅԱՆ

Պետը ծալեց զեկույցագիրը, լայն ներս քաշեց ծխամորճից ծուխը և կարծես թե մարդ փնտռելու ցանկությամբ ժպտացող հայացքներ շրջեց դես ու դեն, բայց վոչվոքի չգտավ:

— Պեաք ե կանչել Գրոյին, հարկավոր ե նրան պարգևատրել իր ազնիվ ծառայության համար. — շնջաց նա ինքն իրեն ու մատը դրեց սեղանի վրա դրված զանգակի կոճակին:

ՍԱՀՄԱՆԱԳԼԽԻՆ.

1.

Ամռան իրիկնային բաց-կապույտ մութը հետզհետե թանձրանում եր ու ծածկում արագավազ Արազի ժեռոտ ափերը: Արազին զուգահեռ ձգված քարքարոտ կածանով նրանք շտապում ելին դեպի Որդուբաթ: Յերկու հոգի ելին: Մեկը՝ հազիվ քսանն անցած, հասարակ, սև հագուստով յերիտասարդ եր, թովռուն, կապտախալ ձին նստած: Իսկ մյուսը՝ հասակն առած, անխնամ միրուքով գյուղացի, ջորու վրա, մոթալ փափախի տակ կուչ չեկած: Նրանք լուռ ելին: Միայն գյուղացին ծանր շնչելով, յերբեմն կրնկով բռնում եր ջորու կողքին ու քթի տակ չերգում.

Ախ, մեկ ել չեկ, ջահելություն,

Ջան, մեկ ել չեկ, ջահելություն...

Յերիտասարդը ալեգարդ ուղեկցին համարյա թե ուշադրություն չեր դարձնում: Ինչպես յերևում եր, նա առաջին անգամն եր այդ ձորով գնում: Ջիւղ սանձը բաց թողած, հափշտակված, նայում եր բնակերտ զեղատեսիլ ժայռերին, քա-

ըանձափներին, խորխորատներին ու մռնչացող գետի վեր ու վար անող փրփրոտ ալիքներին:

Նրանք հասան փոքրիկ հովտանման մի տա-
րածության: Ահա և յերեք հարկանի մի շենք
յերևաց: Կարճևանի փոստն եր: Փոստին դեռ
չհասած՝ շների մի վո՛մակ նրանց շրջապատեց:
Գրաստները մնացին շների ողակում, առաջ չելին
շարժվում, միայն վեր ու վար ելին անում յետի
վտաքերի վրա ու փնչացնում: Խնչ անել, ռւր
գնալ, մտածում եր յերիտասարդ ճամպորդն ու
մի կերպ իրեն ձիու վրա պահում: Քիչ եր մնում
ատրճանակի դիմեր, բայց սահմանադուլ է, չի
կարելի:

— Վարդան ապեր, մեզ կպատառոտեն,—
յերիտասարդը հուսահատորեն դիմեց ուղեկցին,—
պետք է յեւք գտնել:

— Միշա ջան, վախիլ մի, հիմա կգան,—
բոլորովին անտարբեր, ժպտախառը պատասխա-
նեց Վարդան ապերը:

Մի սուլոց բարձրացավ: Սուլոցից կատաղի
շները մի վայրկյանում խաղաղվեցին, չևտ դար-
ձան: Ուղեկորներին մոտեցան սվինավոր հնացան-
ներով սահմանապահ յերկու գինվորներ: Զինվոր-
ները հարցրին նրանց ով լինելը ու քալ ալին,
վոր գնան: Վարդան ապերը ձայն տվեց.

— Ընկերներ, ընկերներ, համեցեք պապի-

րոս, — ու ծխախոտի տուփը մեկնեյ կարմիր-բա-
նակալիններին: Բանակալինները ժպտալով շնոր-
հակալություն հայտնեցին ու մի-մի գլանակ վեր-
ցրին:

Զինվորները գնացին: Մինչև անհետանալը՝
մոթալափափախ գլուղացին նայում եր նրանց
յետևից ու սիրալիր ժպտում: Նրա դալուկ աչե-
րի ժպիտն այնքան անուշ եր թվում:

2.

Ուղևորները փոքրիկ հովիտն անցան ու կրկին
մտան սեպածե ժայռերի փեշերով ձգված կածա-
նը: Նրանք դարձյալ լուռ ելին: Միայն Արազն
եր բարձրագոչ վորոտում:

Յերիտասարդ ուղևորը չեր նկատում, վոր
ընկերը հուզված ե, սրտնեղած:

— Ախ, յերանի, հազար յերանի հիմիկվա
ջահեղներին, — ձայնը դողալով, ջորու վրայից դե-
պի յերիտասարդը թեքվելով ասեց Վարդան ա-
պերը:

«Տարորինակ մարդ, յերևի սիրտն ուզում ե
նորից ջահեղանալ», մտածեց Միշան ու ծիծաղե-
լով հարցրեց.

— Վարդան ապեր, չլինի՞ թե նոր ջահե-
ղանալու ցանկություն ունես:

— Բա, Միշա ջան, ջահեղանալու սիրտ ու-

նեմ, համա... Ո՛հ, ես կարմիր աստղավոր զինվորներին վոր տեսնում եմ, ուրախությունից փիչ ե մնում յաց ըլեմ:

Յերիտասարդին թվաց, թե Վարդան ապերը միայն բանակ գնալու, կարմիր զինվոր դառնալու համար ե, վոր ցանկանում ե ջահել լինել: Նրա նախանձը շարժելու համար ասեց.

— Քեռի, աչնանը չես պլտի գնամ բանակ, ափսոս, վոր դու...

Ու վոչ մի շուկ չբարձրացավ: Միշտ կարծում եր, թե Վարդան ապերը կասի, թե՝ բալա ջան, մի շաբաթ չկա գալդ, բա վոր դու գնացիր, շրջանի կոմսոմոն հավ կղեկավարի: Սակայն գլուղացին վոչ մի խոսք չպատասխանեց:

Անցան լուռ ու խորհրդավոր ըոպեններ:

— Կուզես, ես ճամպի և իմ մասին քեզ մի փոքրիկ, բաց դժբախտ դեպք պատմեմ, — լուռութունը խզելով գլուղացին դիմեց իր ճամպորդ ընկերոջը:

— Խնդրեմ, ճամպան չերկար ե, — պատասխանեց յերիտասարդը:

Վարդան ապերը կոկորդը մաքրեց:

— Ուղիղ չերեսուն հինգ սարի առաջ եր: Բեյերս նոր ծլած, քու հասակին, ուժեղ ու սրտոտ մի չերիտասարդ ելի: Մեր գլուղերի առևտրական կապն Որդուբաթի հետ եր: Միշտ գնում-

գալիս ելինք ես ճամպուլ: Ռուս թագավորի սալ-
դաթները շատ ելին նեղում դեղացիներին: Եհ,
ո՞վ եր նրանց սանձը բաշտղը: Գեղացիներին թա-
լանում ելին ու մեծավորներին հայտնում, թե՛
կանտրաբանդներ ենք բռնել: Ասենք ամեն ինչ կա-
տարվում եր մեծավորների գիտությամբ, և խեղճ
գեղացիներին հանցավորի անվան տակ տարինե-
րով բանտում տանջում ելին: Միշա Չան, պար-
ծենում չեմ, քու արևը վկա, սիրտս են քերծի
չափ մեծ եր: Մտադրվել ելի մի անգամ մեծա-
վորներից մեկին բռնել ու ծեծել: Հետևանքների
մասին ո՞վ եր մտածում: Ո՛խ անիծվեն նրանք:
Մի տարի յեր, ինչ նշանված ելի: Հարսնացուս
տամնութ տարեկան, Լուսաբեր անունով, հուրի-
մալաք մի աղջիկ եր: Բոյով ու բուսաթով եր նա,
յերկար շեկ ծամերով: Մի տարվա ընթացքում
միայն մի անգամ ելինք պաշվել, են ել զո...ո-
ռո...ով:

Վերջին բառը արտասանելիս Վարդան ապոր
ձախը դողաց, լեզուն կապվեց: Ժաշուի ճեղքված-
քով հոսող ջրերի խուլ քլթլոցի նման վշտահըն-
չուն մի ձախ բարձրացավ Միշաի ականջի մոտ:

«Այո, նա լաց ե լինում, — մտածեց Միշան. —
միթե մի համբուլքի վերհիշման համար: Վոչ, ըստ
յերևութին ուղեկցիս սիրտը դադված ե»:

— Հետո, Վարդան ապեր, հետո. մի հուզ-
վիր, պատմիր:

— Պատմե՛մ, բալաս, պատմե՛մ, — ձայնը դու-
ղալեն պատասխանեց ջորու վրա կծկված ծե-
րունին։

Ու միջանի վայրկյան հանգստանալուց հե-
տո շարունակեց.

— Հարսանիքի պատրաստութ՜յուն ելինք
տեսնում։ Վարդավառից մի շաբաթ առաջ, կի-
րակի լերեկոյան՝ քառասուն մանեթ փող՝ վեր-
ցրի՛ ձի նստեցի և քշեցի դեպի Որդուբաթ։
Գնում ելի ճոթ ու կտորեղեն առնեմ։ Հա՛, եդ
որն եր, վոր Լուսաբերիս հետ համբուրվեցի։ Ա՛խ,
վերջինն լեղավ։ Ծամերը մեջքովը փռած, թուլա-
լով, իրենց բաղչիցը նա տուն եր գնում։ Հենց
վոր տեսավ ինձ՝ ձին նստած, տեղն ու տեղը
մեխվեց. մնաց կանգնած։ Հասա նրան, ձիուցն
իջա ու ձեռքը բռնեցի։ Լուսաբերս դողում եր.
նրա գլուխը գիրկս առա ու պաչեցի նրա թու-
շը։ Նա փաթաթվեց վզովս։ Մեկ ել վախեցած
լետ քաշվեց ու ասեց.

— Գնա՛։

Ձիս նստեցի։

Մի անգամ ել փորձեցի ձիու վրալից պաչել.
չեղավ, կխտարի նման առաջից փախավ։ Տխուր.
նա շատ տխուր եր լերևում։ Յես հեռացել, ահա-
գին տեղ ելի անցել, նա դեռ թթևնու տակ մեխ-
ված նայում եր ինձ .. Ափսոս, ափսոս ջահելու-

թյուն: Ջահելու թյունից ել քաղցր բան: Յերեկո
յեր, մութ, չարքերով լի մի յերեկո: Դեռ չելի
հասել մեր նոր անցած պոստին, յերբ յերեք սալ-
դաթ առաջս կտրեցին ու հրամայեցին, վոր ձիուցս
իջնեմ: Ասեցին՝ պիտի գնանք մեծի մոտ, վոր
քո ով լինելն ստուգենք, մաքուր մարդն ես ժա-
մանակ ճամպա չի գնա:

Գրպանումս պասպորտ ունեյի, սիրտս հան-
գիստ եր. կարծում ելի, վոր յեթե պասպորտը
նշանց տամ, բաց կթողնեն: Ասեցի՝ գնանք: Չհա-
կառակվեցի:

Գնացինք մեծի մոտ:

Քարաշեն ոթախում, ճրագի լուսի տակ
կռացած, շողշողուն սլաղոններով միրուքավոր
մեկը գիր եր գրում: Սալդաթները ուսերեն ինչ-
վոր բաներ ասին: Նա հրամայեց, վոր ինձ կա-
պեն: Ահը սիրտս ընկավ: Պասպորտս հանեցի ու
են նստածի քթին դեմ արեցի: Չար գելի պըլ-
պլան աչքերով մտիկ տվեց ու հրամայեց, վոր ինձ
խուզարկեն: Քառասուն մանեթս հանեցին: «Ան-
պատճառ Պարսկաստան փախչող ա,—ասեց մի-
րուքավորը,—պետք ա կապիլ»: Սալդաթները փոր-
ձեցին վոր կապեն. չդիմացա, նրանց չետ տվի
ու մեծին խնդրեցի, վոր ինձ բաց թողան: Ասի,
վոր նշանված եմ, գնում եմ հարսանիքի համար
կտորեղեն գնելու: Մեծն ավելի բարկացավ ու

յերեսիս թքեց: Եւ համբերելու տեղը չեր, աչ-
քերս արշունսլ լցլեցին: Սաղաթները իրկրորդ
անգամ մոտեցան, վորթեւերս կապտտեն. գժվածի
պես յերկու սաղաթին եւ անպես քացի տվի,
վոր մեջքների վրա գետին ընկան: Մեծն ուզեց
մոտենալ, նրան եւ չեա շարտեցի: Ու մեկ եւ, մի
գոռոց լսվեց: Մի բան աջ ուսս ծակեց: Վի-
րավոր, թեւ ջարդված, ինձ տեղափոխեցին ու-
եզդի կենտրոնը և վորպես կանդրաբանդիստի
չորս տարով քչեցին աքսոր: Սաղ գեղը վկայում
եր իմ ով լինելու մասին, բայց դատարանը դող,
ավազակ մի պագոնավորի ասածը բոլորից բարձր
գնահատեց:

Աքսորում քաշած կյանքի մասին բան չեմ
պատմի: Բայց անքան հիշողություններ ունեմ
Արխանգելսկ քաղաքից: Միքանի հողար սքսորա-
կանների մեջ միակ հաջն ելի: Անաստունի նման
չորս տարի տանջվեցի: Լեզու չեի գիտում, ան-
կիրթ մարդ, ով հասնում եր, հրում եր: Յեվ
յերբ չորս տարին լրանալուց հետո վերադարձա,
Լուսաբերիս գերեզմանի վրա խոտ եր բուսել:
Խեղճ աղջիկը դարդի ձեռից հիվանդացել եր ու
ցավին չդիմանալով՝ մեռել: Սիրտս փշրվեց:

Միշտն նկատեց, վոր Վարդան ապոր ձայնն
ելի դողում ե:

— Ինձ մարդասպանի պես ելի զգում: Զե

վոր չես յեղա են թառլան, թռվոան Լուսաբերի մահվան սլատճառը: Դիշեր-ցերեկ արցունքն աչքերիցս չեր ցամաքում: Ախր նա ինձ շատ սիրելուց եր դարդոտ դարձել ու մեռել: Ի՞նչ անեմ, վոր սեերես չմնամ նրա մոտ, մտածում ելի և մի յելք վնտռում: Իմ ջահել հասակում, հող դառած Լուսաբերին հավատարիմ մնալու համար, վորոշեցի ել չպսակվել: Կարծում ելի, թե Լուսաբերի համը հեշ մի կլին չի ունենա:

— Վարդան ապեր, բա մեն-մենակ ես ապրում, անժառանգ,— զարմանքով հարցրեց Միշան,— իսկ ով եր ալդ յերիտասաղրը, վոր մեզ հետ մինչև գլուղի ծալրն յեկավ. յես կարծում ելի, թե նա ձեր վորդին եր:

— Ինչո՞ւ պետք ե մեն-մենակ ապրեմ, կամ ինչո՞ւ պետք ե անժառանգ լինեմ, ամեն ինչ ել ունեմ,— բոլորովին լուրջ պատասխանեց Վարդան ապերը:

— Բայց ասեցիր, վոր չես ամուսնացել, Լուսաբերից հետո վոչ մի կլին....

— Ձեմ ամուսնացել, ճիշտ ա, համա տղա յել ունեմ, հարս ել: Են լեն ճակատով տղեն հեռու յերկրից յեկած կարմիր-բանակալին ա, ես ճամպլին եմ նրա հետ ծանոթացել ու զորացրովելուց հետո բերել, իմ տղան դարձրել: Հարագատ վորդին ի՞նչ ա, վոր իմ Լեւոնի համը տա:

Իմ Լեոնը կամուսնիստ ա. դու դեռ նոր ես. վոր ծանոթացար՝ շատ կհավանես, նա չեւ եր քիչ առաջ մեզ հանդիպած զինվորների նման խելոք. վհնց չսիրեմ.

Միշան հիացած՝ Վարդան ապորը լսում եր. նա կիսամուկի մեջ հրճվանքով նաչեց արեհեր գլուղացու դեմքին ու ժպտալով ասաց.

— Վարդան ապեր, շարունակիր:

— Հա, վորդի ջան, շարունակեմ: Յիրեսուն տարի անցավ: Տխուր ու ջան մաշող տարիներ ելին: Յերեսուն տարի եդ ճամպովը չանցա. թագավորական սալդաթների չերեսը տեսնել չեյի ուզում: Մի որ եւ լուր չեկավ, թե Նիկոլին թախթից գցել են: Դրանից դեսը չերկիրն ալան-թալան դարձավ: Որդուբաթի ճամպեն արնով շաղախվեց: Վոչ թե չես, թոչունն անգամ ես ճամպին թամաշ անելիս դողում եր: Արլան հոտը մարդ եր խեղդում: Վորդի ջան, գլխիս մազերն սալտակեցին: Մահն եւ քուռացել եր, մեր շեմքով ներս չեր մտնում:

Բաղդևիկների մասին վոչ մի բան չգիտելինք: Վոր ասում ելին — կարմիր զինվոր, կարծում ելի, թե դրանք ուղղակի կարմիր են: Նրանց տեսնելու համար սիրտս գնում եր: Սրտիս չարեն թաղանում եր: Շատ ելի ցանկանում նոր զինվորներին տեսնել, նրանց խասյաթն իմանալ: Եդ եւ կատար-

վեց: Կարմիրները յերբ նոր ելին գլուղ մտել,
Ռեվկոմի նախագահը յերկու զինվոր տվեց, վոր
մի շարաթով մեր ստանը պահենք: Հավատում ես,
թե չե, ես մարդիկ ուղղակի խելքս տալան: Ամբողջ
որը բալլշիկական զրքեր ելին կարդում ու մեզ
հասկացնում: «Ափսոս, վոր ծեր ես, քեզ ել բալլ-
շկիկ կդարձնեցինք», ասում ելին նրանք, իսկ
յես, հավատացիր, ուղղակի շլկվել ելի: Դրանից
հետո յերեսուն տարվա փակ ճամպաս բացվեց:

Միքանի տարի չե, ինչ ամիս չի լինի, վոր
յես ես ճամպով չանցնեմ: Ու ամեն անգամ, յերբ
եդ սրածեր փափախով զինվորները հանդիպում
են ինձ, շատ սիրով են դեմս դալիս ու շներին
քշում, և սիրտս մի տեսակ մեծանում ա, լենա-
նում, ուրախութունից լացս գալիս ա: Ես վեց
տարվա մեջ վոչ մեկը մի գեղացու չու չի ա-
սել: Վոչ մեկի մի ասեղ չի կորել: Սիրտս ցա-
վում ա, վոնց վոր խանչալով ծակեն: Մտածում
եմ ու յերանի սալիմ հիմիկվա ջահեհներին, վոր
եսպես ազատ, արխալին ապրում են:

Ախ, վոնց չնախանձեն, շատ բան եմ ասե-
նում: Վորդիս, ջահելանալու ճար չկա, համա չե-
թե ես թագա կարգերը, ես թագա կարմիր զին-
վորները մի յերեսուն տարի սուաջ դուրս գալին,
յես ենքան բախտավոր կլինեցի: Լուսաբերս դեռ
սաղ կլիներ, ջահել-ջիվան կջանքս սևով չեր անց-

նի: Ե՛հ, ինչ անենք. չե՞ վոր ինձ նմանները
շատ են:

Վարդան ապոր ձայնը կոկորդում խեղդվեց:
Մուժը Թանձրացել էր, խոր ձորերն ու
բարձրանիստ ժայռերը ծածկել: Միշտն Վարդան
ապոր լերեսը չէր տեսնում, բայց նա այնքան
ցանկանում էր այդ: Ու լերք նա ուղեց ինչ-վոր
հարցով խոսեցնել Վարդան ապորը, հանկարծ
տխուր հնչեց ծերունի գլուղացու ձայնը.

Ախ, շուտ անցար, ջահելութուն.

Ջան, մեկ էլ լեկ, ջահելութուն...

Նրանք հասել էլին գլուղաքաղաքին: Մի
շուն հաջելով մոտեցավ ուղևորներին ու սթա-
փեցրեց նրանց:

Ք Ո Ւ Յ Ր Ը.

ՄԱՐԿԻԿԻՑ

1

Գյուղաքաղաքը կրկին ընկել էր հակահեղափոխականների ձեռքը:

Հրդեհի մատնված շենքերից բարձրացող ծխից գյուղաքաղաքի գլխավերև վարդակապույտ մի հսկա հովանոց էր գոյացել ու հետզհետե ծավալվում էր, մեծանում:

Կանանց ու յերեխաների սուգ ու շիվանը, կրակի մեջ կենդանի խորովվող անասունների բառաչն ու մկկոցը մարդու ականջներ ելին խլացնում:

Մի որ առաջ, այրվող գյուղաքաղաքի կենտրոնում սեգ արծվի պես բազմած քարաշեն շենքի ճակատին փչվում էր Հեղափոխական Սորհրդի մուգ արնագուն գրոշը: Ձմռան սառնաշունչ որերը հեղափոխական հրդեհով վողողված հուլիսյան որերի նման ջերմացնող ու ախքան հուսատու ելին:

Բայց թշնամին ուժեղ էր. հաղթեց ու քաղաքը հրդեհի տվավ...

Վառվող կարմիր գլուղաքաղաքի անկումի պատմութիւնն այսպես եր սկսվում: Խմբապետական իշխանութիւնը, նկատելով, վոր հաղթական Կարմիր բանակը մոտենում եր Հայաստանի սահմաններին ու, ձեռքը մեկնելով արորվող աշխատավորութեանը, մահ ե բերում իրեն, վերջին որերն ել ավելի կատաղեց: Հակախմբապետական տարրերի նկատմամբ գործադրվում եին բարբարոսական ձևի ճնշումներ: Ամեն որ միջանի հեղափոխականներ ելին գնդակահարվում, կամ վոչխարի նման մորթոտվում:

Կարմիր բանակը դեռ միջանի հարցուր վերստ հեռու չեր: Բայց սպասելն անհնարին եր: Յերկաթուղային կայարանին կից գլուղաքաղաքի կոմմունիստական կուսակցութեան հնգյակը նկատեց, վոր մի յերկու կամ յերեք որ ևս սպասեն, բայց չեկ ընկերներից վոչ մեկը վողջ չի մնա: Փակուղու մեջ ելին մնացել: Ու բքաշունչ ցուրտ մի յերեկո ապստամբութեան վորոշում կայացվեց:

— Կռվենք, մերոնք կհասնեն, կհաղթենք, — համոզված ասեցին հնգյակի անդամները:

Յերկաթուղային բանվորները, գլուղաքաղաքի չքավոր հողագործները և սովի մատնված գաղթականները բայց չեկներ ղեկավարութեամբ ապստամբեցին ու մի ամբողջ որ ու գիշեր

կովելուց հետո խմբապետական իշխանութունը տապալեցին: Բայց հաղթողների դրութունը դժվար եր: Նրանք դրսից ոգնության հուշս չունեցին, անինչ պարտվողների համար հաջորդորն ահագին զորք ու ռազմամթերք չեկավ: Գլուղաքաղաքի մոտակա լեռներում ապաստանած խմբապետական բանակի թափթփուկներն ու նրանց հետ փախած հարուստները, նոր ուժ ստանալով, լեռներից իջան ու քաղաքն ողակեցին:

Հեղափոխական կարմիր քաղաքը, չերկու որ ու գիշեր դիմադրելուց, անհավասար կռվին չդիմացավ ու ընկավ:

Ու քրտնքի վոսկե կաթիլների գնով կառուցված աշխատավոր գլուղացիների տները չար թշնամու հրալեզու կրակից այրվում, վոչընչանում եին:

Հեղափոխական Խորհրդի անդամները մեծ մասամբ ձերբակալվել եին. միայն միքանի հոգի կարողացան փախչել:

— Եդ կարմիր շներին վողջ-վողջ պետք ա խորովեմ,— չերկար ընչացքի ծերը ձախ ձեռքով վոլորելով, արծաթապատ դաշույնի կոթը աջ ձեռքով բռնած, գլուղաքաղաքի հրապարակում լեղապատառ ամբոխի մեջ բղավում եր հակահեղափոխական հրամանատար Խաչոն:

Խաչոն այրվող քաղաքում հանրածանոթ մի
ավազակ եր: Գլուղաքաղաքը քաջ գիտեր նրան.
Նա ինքն ել եր այդ քաղաքից:

— Հենց վաղն առավոտյան... ճֆ, ինչ կմոր-
թոտեմ...

— Թող իրենց արնով ներկվեն ու մուգ կար-
մըրեն, դրանք կարմիր գույնը շատ ես սի-
րում.— հրամանատարի աչքերին նայելով, ան-
հաճելի թեթևսովիկ տոնով ասում եր սպայական
ուսադիրներով զարդարված, աղվամազը դեռ դեմ-
քին մի պատանի:

Ամբոխը զարհուրանքով քաշվում եր հրա-
պարակից:

Հետզհետե յերեկոյանում եր:

2

— Խաչո... արևիդ մեռնեմ... աղաչում եմ,
յեղբայրս... ազատի՛ր... Խաչո ջան, խնդրում եմ,
հորս տան միակ սյունն ե, հորս ճրագը մի
հանգցնի... յեղբայրս... Գուրգենը...

Յերեկոյան, հակահեղափոխական հրամա-
նատարը յերբ տուն չեկավ, կինը վտառները փա-
թաթվելով, աղաչեց, պաղատեց նրան, վոր Հե-
ղափոխական Խորհրդի նախագահ՝ բանտարկված
իր յեղբորն ազատի:

— Կարմիր շների փրկության մասին վոչ

մի խոսք։—Կնոջը վեր բարձրացնելով կծու պատասխանեց հրամանատարը։

Նա սև ոձի պես, չարքերով լի, սարսուռ տարածող աչքերը բևեռեց կնոջ աչերին ու ասաց։

— Կանգնիր, սիրելիս, կանգնիր մի պաշեմ, սիրտս ալրվում ե։

— Պաշո, չեթե ինձ սիրում ես, խնդրում եմ, հանուն այդ սիրո... չեղբայրս... ազատիր... հորս տան միակ սյունն ե...

— Հա... հա... հա... չեղբայրդ... Հայկուշ ջան, խանութս, տիկնիկս, չես քեզ ինձանից շատ եմ սիրում, նամանավանդ, վոր գրկումս ես լինում... Բայց չեղբայրդ.—վոչ մի դեպքում... նա վաղը պետք ե հայ ազգի պահապան Դաշնակցությանը մատաղ գնա... Հա... հա... հա...

— Հեռացիր, մարդակեր, անխիղճ, —ամուսնու գրկից դուրս փախչելով, նվաց կինը, աչքերը զարհուրանքից լալն բաց արած, ձեռները դողալով։

— Հայկուշ... եդ դժ... չես մարդակեր... վոչ մի դեպքում, մեր պապերի սուրբ ավանդություններն ուրացողներին կյանք չեմ տա, չես նախնիքներիս հարազատ թողն եմ,—Պաշոն գոռոզաբար ասաց ու մոտենալով չերկաթալար չերկար բազուկներով գրկեց կնոջ իրանը։ Կինն

ուշաթափ դրության մեջ եր, վոր խաչոյի շուրթերը հասան նրա կապտած շուրթերին...

3

Գիշերը խավարամած սենյակում ահարկույներ, զարգանդ:

Հաղթական հակահեղափոխական հրամանատարը քնի մեջ չերբեմն զառանցում եր, հրամաններ արձակում, կարմիրներին հայհոյում: Հրամանատարի կինը, կողքին արթուն, անծըպտուն պառկած, ականջ եր դնում նրա զառանցանքներին ու տանջվում:

— Յեղբայրս պետք ա վաղը գնդակահարվի,— մտածում եր Հայկուշը,— և ռւս հրամանով. նրա, վոր չերբե տարի չե արյունս ծծում ե, նրա, վոր կողքիս պառկած անուշ քնած ե և միքանի ժամից հետո պետք ե արթնանա ու սկսի տանջել ինձ իր վալրենի կրքերի բավարարման համար...

Ու սենյակի գիշերային լուսթյունը խանգարվեց Հայկուշի հեկեկոցով:

Հայկուշը հեկեկում եր ու վերհիշում այն սև որերը, չերբ հանդիպեց ու կապվեց հանրածանոթ ավազակասկետ խաչոյի հետ: Տասնևութ տարեկան, վարդագույն թշերով, սև ու կրակոտ աչերով, աչերը գրկող ունքերը ծիծեռնակի թեւերի պես թուխ ու սրածալը, սև փարթամ հյու-

սերը մեջքովը կախված, շիմշատ բույով մի աղջիկ եր նա, յերբ 17 թվի փետրվարյան հեղափոխությունից հետո մի որ յերկաթուղային կայարանում խաչուին հանդիպեց ու խելքահան արավ նրան:

Խաչոն Հայկուշի ձեռը խնդրեց, նրա յեղբայրը՝ մեքենավար բալլշիկ Գուրգենը չհամաձայնվեց:

— Դաշնակցական ավազակին յեսքույր չեմ տա,— կտրուկ պատասխանեց նա:

Սակայն Հայկուշը հասած աղջիկ, արյունի յեռման շրջանում առաջին հանդիպումով տարվեց Խաչուի արծաթյա դաշույնի փայլից, յեղբորից թագուն համաձայնություն տվեց:

Դադտնիքը բացվելուց հետո Գուրգենը քրոշը չնախատեց...

Հայկուշը խմբապետ ամուսնու կողքին պառկած՝ հիշեց վեց որ առաջ գլուղաքաղաքում տեղի ունեցած առաջին կռիվը, յեղբոր դեկավարությամբ ապստամբած բալլշիկներին հաղթանակը, Հեղափոխական Խորհուրդը, Գուրգենի ճառերը, հասարակական յերթերը... Հայկուշը հիշում եր ու մղկատում:

Թարմ պատկերները նրա աչքերի առաջից անհետացան, մեկ ել պատկերացավ մի ուրիշ շրջան: Ահա յերկաթուղային սլաքավոր ծեր հայ-

ըր, Թիֆլիսից նոր ե չեկել, Կինը բողոքում ե,
թե՝ տանը հաց չկա, ձմեռ ե դալիս, յերեխանե-
րին տաք շոր ե հարկավոր, ձմռան համար
ցախ ու հաց պետք ե գնել: Իսկ ամուսինը
հանդարտությամբ փոքրիկ Հայկանուշին գոգն ե
քաշում ու մազերը սղալելով՝ սլատասխանում.

— Կնիկ, հերիք ա, նեղ որին լեն որ ել
կլինի, դարդ մի անի, շատ չի անցնիլ, բանվոր
մարդիկ կմիանան ու հարուստների ձեռքից ա-
մեն ինչ կխլեն, աղքատությունը կվերացվի,
են ժամանակ ամեն բան վախտին կունենանք:

Հայկուշը դողում եր: Վորքան ազդու և
սարսափելի չե անցյալի դառնությունները մտա-
բերելը:

— Վա՛յ, քուռանամ չես, վերջապես հասել ե այն
որը, վոր հորս մուրազը յեղբայրս ուզում ե կա-
տարել, իսկ չես նրա թշնամու... Ո՛խ, հայրս...
հայրս... յեղբայրս... մեռնել:

Հայկուշը տեղաշորից դուրս չեկավ:

Գիշերվա կեսը կլիներ: Պահակը հրացանը
ուսին շրջում եր գյուղաքաղաքի դպրոցի առաջ
ու մրսելուց վտտքերը գետնին զարկում:

Պահակը նկատեց, վոր մեկը մոտենում Իր
իրեն: Հեղափոխական Խորհրդի անդամները
դպրոցում բանտարկված ելին: Նրա սիրտը դո-
ղում եր. ամեն րոպե սպասում եր, վոր ահա

բայլշեիկները կհարձակվեն գերիներին փրկելու։ Պահակը չեկողին շուտ ճանաչեց։ Նա չեր՝ հրամանատարը։ Ի՞նչպես կարելի չե նրան հանդիմանել, թե՛ պոստին մի մոտենա, խմբապետ Սաչոն վճռաբեղից ե նման կարգերի լենթարկվում։ Հում-հում կուտի։

Հրամանատարը պահակին բարեկեց ու անցավ դեպի կալանավորների սենյակը։

Զարմանալի իրողութիւն... պահակն իր աչքերին չեր հավատում։

Հրամանատարը կալանավորներին արձակեց։ Նրանք գնացին, ալլևս չկան։

Պահակը շշմել եր. ուզում եր բղավել, ձենը դուրս չեր գալիս։

Հրամանատարը ձեռքը կողքին կանթած կանգնել եր դպրոցի պատշգամբում ու չեր շարժվում։

Հենց այդ վայրկյանին հրամանատարի տան կողմից մեկը՝ մերկ, միայն հալավ ու փոտաշորը հագին, չերևաց ու դեպի դպրոցը վազելով, ձեն եր տալիս։

— Պա-հա-ւ-կ... մի-ի թողնիր, մոտեցողին կրակիր...

Պահակն իրեն կորցրեց։ Իսկական Սաչոյի ձայնն եր։

Պատշգամբում կանգնածը փորձեց փախչել,
բայց մերկ մոտեցողն առաջը կտրեց:

Նրանք յերես-յերեսի կանգ առան:

— Հայկ՜ուշ... Սասանա՛...

— Խաչո... Ավաղակ...

Նրանց ատրճանակները թնդացին, Հայկուշը գետին գլորվեց. Խաչոն կուրծքը բռնեց, մոլն-չալով թեքվեց իրեն հասած զինվորի ուսին:

Կրակոցի ու հարայնրոցի ձենից դաշնակցական զորքն արթնացավ ու քնաթաթախ անիմաստ սկսեց այս ու այն կողմը կրակել:

Աղմուկի այդ վայրկյանին գլուղաքաղաքի գլխին հանկարծ գնդացիության գնդակի կարկուտ տեղաց: Քաղաքի պատերի տակ հասած կարմիր վաշտերը, վոր սպասում ելին լուսաբացին, անժամանակ քաղաքում բարձրացած խուճապի հետեւանքով ստիպված յեղան գիշերը գործել...

ՆԱՍԵՂԱԴՐՎՈՒՄ ԵՐ № 172 ՀՈԴՎԱԾՈՎ.

1.

Արևի հրաշեկ ճառագայթները մոծակի պես խայթում ելին: Շոգ եր, ծանր տոթ, շնչել չեր լինում: Յերկաթուղու կայարանը՝ վոնց վոր անմարդաբնակ, վոչ մի շշուկ: Ապրանքատար չերկու վագոն բաց դռներով կանգնած ելին կայարանի մի ծայրում: Մի շուն մտել եր վագոնի հովը ու լեզուն չերկար հանած, փրփուրը բերանին՝ հեռում եր: Կայարանից քիչ հեռու՝ նորակառույց Լուկաշեն կոմսունայի մոտերքը, մերթ ընդ մերթ տրակտորն եր փրնչացնում, բարձրաձայն փրփրթում:

Շունը վագոնի տակ հեռում եր, շոգահար կաղկանձում:

Կայարանին դրկից կառուղվող բամբակազտիչ գործարանի բակից դուրս չեկավ մի կառուցող բանվոր ու քայլում եր դեպի չերկաթգիծը: Միջակից ցածր հասակով, առույգ կազմովածքով մի չերիտասարդ եր նա: Բայց ինչո՞ւ չեր մտազբաղ, հաստ ունքերը խոփռած, մթնադեմ: Գլխից չերևում ե, վոր պարսիկ ե. ճակա-

տից դեպի ծոծրակն ուղղահայաց իջնող մի ա-
կոս եր նկատվում: Նա գլխաբաց եր, փափախը
թևի տակ դրած և գլխի այդ ալոսն ու ճակա-
տը քրտնակոխով՝ շողշողում և պսպղում ելին:

— Աբդուլ, վաղը չերեկոյան անպատճառ
կվերադառնաս,— գնացող բանվորի լետեից ձայն
տվեց մի ուրիշ բանվոր:

— Լավ,— կտրուկ ու գլխակոր պատասխա-
նեց Աբդուլը:

Մոծակներն ողի մեջ վխտում ելին: Մի
մոծակ կայծակի արագությամբ հարձակվեց Աբ-
դուլի քթի վրա և չերեի խայթեց. Աբդուլը շատ
մեղմ, ձեռքի մի շարժումով վռնդեց նրան:

Ջարմանալի մարդ հ, գոնե գլուխը ծածկեր.
կարծես թե բարկ արևը նրան չի ազդում: Աբ-
դուլի դարչնագուլն արևելյան աչքերում խանդի
և հուզմունքի կայծեր ելին բոցկլտում:

Կայարանի գրասենյակից դուրս լեկավ մոխ-
րագուլն քաթանե շորերով մի մարդ, միքանի
անգամ զանգը քաշեց և ուզում եր կրկին ներս
մտնել, բայց վառ արևի տակ այրվող Աբդուլին
նկատեց և կանգ առավ:

— Ո՛ւր, Աբդուլ, հի՛ր, ինչհի՛ր չես արևի
տակ այրվում:

— Մաղ ըլնես, վոչհնչ, չեմ այրվի. գնացքին
եմ սպասում, պիտի գնամ Յերևան:

— Ինչո՞ւ այդքան շուտ, մի շաբաթ չկա, վոր չեկար:

— Յես ել չգիտեմ, գնում եմ, սիրտս ուզում ե,--դժվարությամբ պատասխանեց Աբդուլն ու լռեց:

Մոխրագույն շորերով մարդը միքանի վայրկյան մտածեց ու մեկ ել ծիծաղելով ձայն տվեց.

— Հը՞, սիրտդ ուզում ե հա՛. հասկացա, բարի ճամպա. նոր ամուսնացած մարդ ես, գիտեմ, հիմա հարսիդ աչքը ճամպին ե:

Ձանգ քաշողն ասաց ու մտավ գրասենյակ:

«Հարսիդ աչքը հիմի ճամպի չե» բառերը ժանգոտ մեխի պես ցցվեցին Աբդուլի գլխում: Աբդուլը շնչել չեր կարողանում. նրա սիրտը կատաղի թափով զարկում եր:

— Ձեե՛յ. նաաբս... չեե... նաա... ինձ դավաճ... չե... կսպանեմ... .

Աբդուլը խուպոտ ձայնով զառանցում եր: Ու նա, ինքն ել չիմանալով թե ինչու, մտամուռի մոտեցավ կայարանի ծալքում կանգնած վագոններից մեկին, մտավ վագոնների տակը, շան կողքին՝ ստվերում պառկեց:

Ու մեղմ թեթև քամին սլվլալեն շուրջ Աբդուլի յերեսը: Քամին համբուրեց Աբդուլի քրտնաթոր դեմքը, շուրթերը... Քամու քնքշագին համբուլը Աբդուլին ցնցեց: Նա հիշեց իր նըռ-

Նաշուրթ Զեյնաբի համբուլը: Ո, չե, աշխարհի մեջ վոչինչ չի հասնի Զեյնաբի սիրո համբուլ-րին: Նա ջահել է, 15-ը դեռ չլրացած, սիրուն, անուշ, զգալուն: Աբդուլին թվաց, թե սև չարսա-վի առակ ծածկված, կիսաբաց աչքերով, Զեյնա-բը մոտեցավ ու նրբամաշկ, նռնագույն շուրթե-րը հպեց իր շուրթերին: Նա դողալով ձեռքերը պարզեց և ուզում եր Զեյնաբին գրկել ..

Շոգահար պառկած շունը թուլակամ մի «հաֆ» արավ, կլանչեց ու հեռացավ, վոր տա-րորինակ մարդը ալևա իր գլուխը չբռնի:

2.

Մուլթն եր. արևը վաղուց եր մայր մտել: Կալարանը յեռուն եր, բանուկ: Մոտակա դաշտե-րից գլուղ մեկնող սալերը ճռնչում ելին խուր-ձերի բեռան տակ: Գեղջկական անուշ չերգի ձայնը լողում եր արծաթաշիթ լուսնի լուսավոր ալիքներում ու գնում հեռուները...

Կալարանում բարձրացավնոր ժամանած ապ-րանքատար գնացքի սուլոցը: Աբդուլը սուլոցի ձայնից ուշքի չեկավ. Նա շփոթված նայեց շուրջն ու մի պահ մտածեց: Յերեկվա գնացքը չեկել եր և անցկացել, իսկ ինքը չեր իմացել: Դիվահարի նման անզգա վագեց կալարան ու բարձրացավ մի վագոն:

Շողեկառքը փնչաց ու շարժվեց:

Լուսինը սիրուն շողեր եր լաղում Արա-
րատյան դաշտում ու գեղեցկացնում նրա յե-
րեկոն:

3.

Մի կառք Ամիրյան փողոցով սլանում եր
դեպի Սունդուկյան փողոց: Արդուլը մենակ կառ-
քի մեջ նստած դիտում եր իր շրջապատն ու
մտածում: Բոլորից շատ նրան զարմացնում եր
նորակառույց ելեկտրակայանի վոսկեփրփուր ա-
ռատահոս լույսը:

Արդուլը նկատում ե, թե ինչպես վոսկե-
փրփուր լուսի տակ, մինչև ուսերը բաց թե-
վերով, կանաչը՝ տղամարդկանց կուռը մտած,
հոհալուով գնում եյին զբոսնելու... «Ո՛ւր են գնում,
մտածում եր Արդուլը: Հա, սրանց մեծ մասը
դավաճաններ են. այ, գաղտագողի չեն գնում,
ո՛վ գիտե, գուցե Ջեյնաբն ել հիմի մի ուրիշի
հետ ե գլուխ-գլխի տված սիրաբանում»:

«Ձե, կսպանեմ», — մտքի մեջ խոսում էր Ար-
դուլը:

Կառքը կանգ առավ Սունդուկյան փողոցի
№... տան առաջ:

Արդուլը լուռ և անշշուկ մտավ բակը:
Բակը խաղաղ եր: Արդուլի սիրտը թրթռում

եր, Նա կարծում եր, թե Զեյնաբին գտնելու չե մի ոտար տղամարդու հետ ու պատրաստվում եր արյուն թափելու։ Նա մոտեցավ Զեյնաբի մոր սենյակին ու լուսամուտից ներս նայեց։ Վոչվոք չկար։ Աբդուլը դողաց։ Վորքան նա այս ու այն կողմն ընկավ, աներոջ տնեցիներից վոչ մեկին չգտավ։

— Շան աղջիկ, սիրեկան ե ճարել... մեծ պատառն ականջը կթողնեմ, թիքա-թիքա կկոտորեմ,—մտածեց խանդից կուրացած Աբդուլն ու մոտեցավ բակի մեջ բազմած թթենուն։ Ահա թթենու տակ մի անկողին։ Աբդուլը վերմակը ճանաչեց. նրանցն ե։ Սիրտը միքիչ հանգստացավ։ Մոտեցավ անկողնին։ Պառավը, Զեյնաբի մայրը ծանոթ անկողնում մուշ-մուշ քնած եր մենակ։

—Քավթառ, աղջկան բաց ե թողել անբարոյականության ու մենակ, ազատ մրափել,—ատամները կրճտացնելով, լսելի ձայնով ասաց Աբդուլն ու սլառավին հրեց։

Պառավը բնաթաթախ վեր ցատկեց։

— Քավթառ, ուր ե աղջիկդ, շուն։

— Ախ, Աբդուլ, քոռանամ չես, չեկել ես, նստիր, ջանս։—Զեյնաբը... Բազվի կոմսոմոլ չեղբայրդ չեկել եր, գնացին ման գալու, հիմա կըգան... նստ ..

Պառավի խոսքերը կայնով հարվածեցին Աբ-
դուլի գլխին: Նրա չերեակալության մեջ նույն
վայրկյանին պատկերացավ իրեն մեծ չեղբայրը՝
Զեյնաբը գրկում:

— ... Յեղբայր... կին... դավաճան... — մռնչաց
Աբդուլն ու հարձակվեց պառավո վրա:

Տրորվող պառավի ճիչը փողոց հասավ: Մի-
լիցիոնները վրա հասավ ու Աբդուլին առաջար-
կեց քաղաքամաս գնալ:

4.

Աբդուլի գլխովն անցած սլատահմունքից ան-
ցել եր չերեք շաբաթ: Ամռան առավոտ եր, սի-
րուն ու հովանուշ առավոտ: Թաղամասի ժողդա-
տարանի դահլիճը խլիլում եր: Մեղադրական ա-
թուի վրա նստած եր տխուր, մտամոլոր, շառա-
գունած գեմքով Աբդուլը: Նա քաշվում եր գլու-
խը բարձրացնել ու միշտ վար եր նայում: Մե-
ղադրչալից բիչ հեռու՝ դեպի ձախ, նստած եր
դեռահաս մի տղջիկ՝ չարսավի մեջ փաթաթված:
Նրա գեմքը չեր չերևում սև չարսավի տակից:
Յերբեմն նա չարսավը շրջում եր ու կիսով չափ
բաց անում իր թուխ աչտերը, կրակով լի աչե-
րը: Աբդուլն աչքի տակով նայում եր նրա կող-
մը ու խորը ախ քաշում:

Մանկահասակ կնոջ մոտ նստած եր տրոր-
ված պառավը:

Նիստը բացվեց: Դատախազը կարդաց մեղադրական արձանագրութունը: Արդուլ Հասան ողլին՝ 30 տարեկան, պարսկահպատակ, անկուսակցական, զբաղմունքով վորմնադիր, անգրագետ, մեղադրվում է Քրեյական Որենսգրքի 172 հոդվածով:

Խոսք տրվեց տուժողին՝ ծեծված պառավին:

— Ի՞նչ անեմ, ջահել եմ, սխալվել եմ, ներում եմ, տունս պահողը Աբդուլն է, աղատեցեք, — կցկտուր ասաց պառավն ու գլուխը կախեց:

Պառավից հետո խոսք տրվեց Զեյնաբին: Նա լերեսը կիսաբաց՝ մի քալ առաջ արեց ու համարձակությամբ խոսեց.

— Մորս ասածին համաձայն չեմ, չեմ ուզում եմ... չեմ ուզում եմ, վոր խրատ ու իրեն կոմսոմոլ չեղբայրը Բագու գնալիս ինձ ասաց, թե՝ Զեյնաբ, դարդ չանես, Աբդուլը թող գնա մի քանի ամիս ուղղիչ տանն ուղղվի. նա կնոջն այնպես է նայում, կարծես թե դեռ Իրանում ե ապրում:

Միքանի տասնյակ աչքեր՝ միքանիսը բարկացկոտ, մյուսները համակրանքի ժպտով ուղղվեցին Զեյնաբի հուրհրան աչքերին:

Մայրը ջղախնայած՝ աղջկա փեշը քաշեց ու փսփսաց.

— Շելթանի քած. . հազրաթ Աբասը վկա...
շան ըռեխը կտամ...

Վկաներ չկային:

Դատավորը հարցրեց Աբդուլին, թե նա մեղավոր ե համարում իրեն:

Աբդուլի մռայլ դեմքը կարմրատակեց:

— Յես մեղավոր... չե... մեղավոր... Փեյզամբար... Ալի... չե...

— Իսկ զոքանչիդ ծեծելը հանցանք չե:

— Ինչ, հանցանք չե, մեզ համար սովորական ե այդ. տղամարդն իրավունք չունի՞ կնոջը կամ մորը ծեծելու...

— Խորհրդային յերկրում ովուզում ե լինի, ծեծը խստիվ արգելվում ե.—պնդեց ժողատենակալը:

— Դե ել վոր որվա կինս ե, վոր իրեն վատ պահած դեպքում չծեծեմ.. Մուլան ել ե կնոջ կողերը ջարդում, յեթե նա անհավատարմություն ե ..

— Քաղաքացի Աբդուլ, դուք ղեկավարվում եք խորհրդային որենքներով, վոչ թե մուլաների դազանային սովորություններով:

— Մուլան ել կպատժվի,—մտածկոտ, մատերը ճմռելով, ասաց դատավորն ու նայեց ժողատենակալներին.—գնանք:

Աբդուլը ցնցվեց. նրան թվաց թե հենց այդ

րուպէշին իրեն գնդակահարում են: Սպըդնած, աչքերը լաջն բաց արեց ու ձեռքերն առաջ պարզեց:

— Ընկեր դատավոր, խնդրում եմ... սխալվել եմ... այդ բոլորն ինձ հասկացնող չի չեղել, չերկու, չերկու տարի չե, վոր... վոր Իրանից չեկել եմ .. ել չեմ... չեմ... փելյամբար... Այի... հասրաթ իսս՝ա, ել չեմ թակի:

Ահեղ մի սարսուռ անցավ Զեյնաբի մարմնով:

Դատական կազմն առանձնացավ, հինգ ընտելից հետո յետ դարձավ: Դահլիճում նստողները գլխարկները վար առնելով՝ վոտքի կանգնեցին: Ծանր լռությունն ու դատավորի դեմքի սառած արտահայտությունը ճնշում տարածեց դահլիճում:

Դատավորը վարժ ու չերդի չափ ներդաշնակ սահուն, դատավճռի ձեւական նախաբանը կարդալուց հետո, ձայնը բարձրացնելով, բառերի տակ ընդգծելով շարունակեց.

— Քաղաքացի Աբդուլ Հասան ողլին, իր զոքանչին ու կնոջը ծեծելու համար, համաձայն Քրեական Որենսգրքի 172 հոդվածի, չենթարկվում ե 6 ամիս կալանքի: Սակայն, ինկատի ունենալով Աբդուլի անգրագիտությունը, սոցիալական դրությունը և այն, վոր զղջում ե իր

սխալը, դատարանը նրա պատիժը կիսով չափ
մեղմացնում եւ Աբդուլը յերեք ամիս պետք ե
նստի ուղղիչ տանը:

Հանդիսականները նայում են Զեյնաբին:

— Խանդոտութուն ներշնչողը նա չեւ.—ա-
սում ե մեկը:

Աբդուլը մոտենում ե, առաջ գրկում պա-
ռավի գլուխը, ապա Զեյնաբի ձեռքը բռնում ու
կամաց շնջում:

— Զեյնաբ ջան, վոր դուրս գամ, ել չեմ
կասկածի... Թակի...

Ց Ա Ն Կ

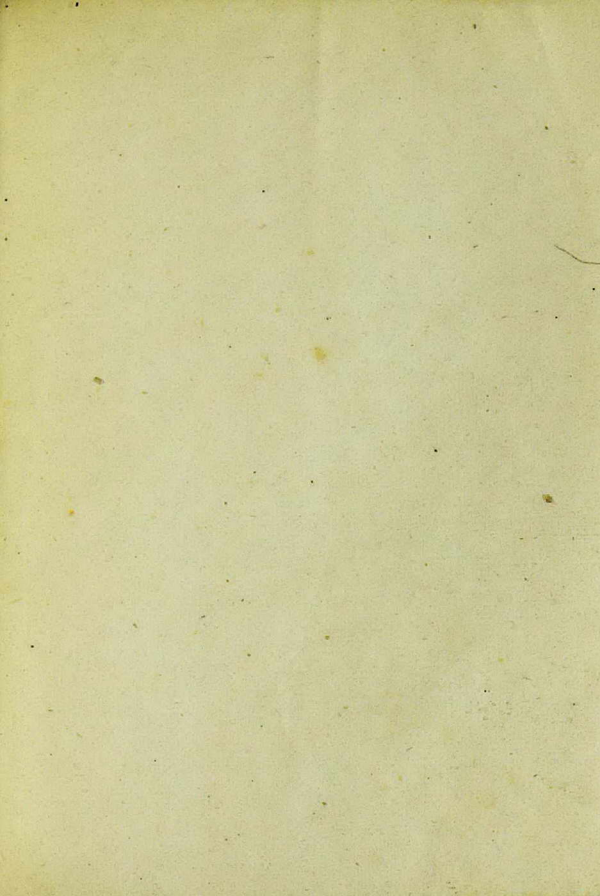
	Եջ
1. Զղջում	5
2. Տոկար Վոսկան Վահանովը	28
3. Խննսուն լերկու ամիս	35
4. Յեղիկը	43
5. Մեքենապետի վորդին	54
6. Սահմանագլխին	85
7. Քույրը	97
8. Նա մեղադրվում եր № 172 հոդվածով	107

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Շարված է
 63 Եջ 7 տող կշղահարվի

Պիտի լինի
 կիսդհահարվի

[Handwritten signature or scribble]

22

[354.]

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0045878

A 8635